

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA ALS OG SUNDEVED

F. Klesen til Søboe.

XI. HEFTE

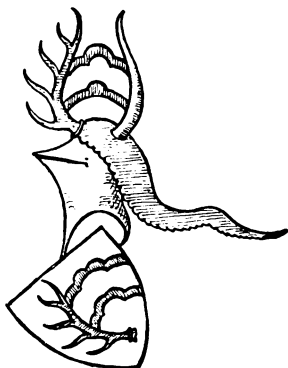
FRA NOTMARK SOGN

AF

J. RABEN

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR ALS OG SUNDEVED
TRYKT I DYBBØL-POSTENS BOGTRYKKERI
SØNDERBORG 1936

FRA ALS OG SUNDEVED

F. K. Kesen til Sp. boe.

XI. HEFTE

FRA NOTMARK SOGN

AF

J. RABEN

Oldtidsminder i Notmark Sogn.

Af jordfaste Oldtidsminder kendes i Sognet ca. 100 Gravhøje, som næsten alle, med Undtagelse af dem, som ligger i Skov, er overpløjet og stærkt udjævnet. I den til Sognet hørende Del af Nørreskoven ligger 12 ved Frydendal og en ved Frederikshof. Nær Frydendal ligger en Runddysse med et smukt aabent Kammer. Dækstenen er væltet af og ligger ved Siden af Kammeret. Faa Meter derfra ligger en Langdysse, 23 Meter lang og 7 Meter bred med et urørt Dyssekammer. Paa den høje Bakke lidt imod Nord findes 3 Smaahøje. I et Par Høje nær Skovvejen til Østerholm er aabne Dyssekamre.

I Statsskoven Fryndesholm findes fire Gravhøje, deriblandt en meget smuk Runddysse med fritstaaende Kammer.

Dyrehaven ved Rumohrsgaard gemmer særlig smukke Oldtidsminder, to anselige Langdysser, to Runddysser og flere Smaahøje. Den vestlige Langdysse, ca. 40 m lang og ca. 20 m bred, ligger i Øst-Vest-Retning. De fleste Randstene er fjernet og et Kammer, omtrent i Langhøjens Midte, er ødelagt. En tidligere Ejer af Rumohrsgaard, Hellemann, har i 1862 udgravet et Kammer og anvendt Stenene, ligesom Rand-

stenene paa Gaarden. Hvor dette Kammer har været, staar nu kun en Sten, vistnok en af Kamrets Bærestene. Ved Udgravningen opdagede man i den et ret dybt indgnedet Kors. Der siges, at Hellemann lod Stenen staa »for Korsets Skyld«. — I samme Høj blev i Krigsaaret 1918 en Hellekiste gravet ud. Der fandtes ikke Spor af Begravelse i den. Kisten har to Dæksten, den hører til de smukkeste Stengrave paa Als.

Samme Aar fandtes i en lille Stenhøj ved Højens Østende et Gravkar med brændte Ben og Gravgoods fra den romerske Jernalder. Gravgodset bestod af en Broncefibel, nogle smaa Jerngenstande og et lille Lerbæger med Hanke.

Den østlige Langdysse er ligeledes noget forstyrret. Et smukt Dyssekammer ligger nær Højens Østende og i Midten en Hellekiste. Den ene Sidesten mangler. Enkelte Støder træder Stenpakninger frem i Overfladen, hvor der formodes at ligge uforstyrrede Grave. Denne Langdysse er 37 Meter lang og 17 Meter bred, kun enkelte Randsten er bevaret. Ogsaa her har Hellemann taget Sten til Bygninger paa Rumohrsgaard.

I Dyrehavens sydlige Udkant ligger en Runddysse, en anden findes i den østlige Skovkant, ud mod den gamle Jernbanelinje. Paa den granbevoksede Høj, 20 Meter i Tværmaal og 1,60 Meter højt ligger det forstyrrede Dyssekammer. Enkelte Randsten er bevaret. En stor Randsten ved Højens Sydøstfod bærer 155 skaalformede Fordybninger. Lidt længere mod Nordvest ligger en ret anselig Rundhøj.

Paa Rumohrsgaards Mark, syd for Dyrehaven, nu tilhørende Statshusmændene Hans

Bladt og Peter Rasmussen, ligger et Par overløjede Høje. 1932 blev der gravet Sten op paa begge Høje, som begge gemte Grave fra den ældre Broncealder. I Bladts Høj fandtes et 70 cm langt Broncesværd, i Rasmussens Høj laa en 28 cm lang Broncedolk. Begge Findere har foræret Fundet til Museet paa Sønderborg Slot.

Det smukkeste Oldtidsminde i Notmark Sogn er »Thorstenen« eller »Trodsten« ved Katry, tilhørende Gaardejer Hans Hansen. Dyssekamret og en stor Eg, som præger Landskabet i vid Omkreds, blev fredlyst i 1930 uden Erstatningskrav fra Ejerens Side.

I Dyssens store Dæksten, der nu hviler paa tre Bæresten, er indgnedet 12 skaalformede Fordybninger. Kamret har oprindeligt bestaaet af to Dæksten paa 6 Bæresten. Den forreste Dæksten er forsvunden.

Dyssen ligger midt i en tidligere lille Gravlund. Der skal have været 7 Dyssekamre i den lille Lund. Resterne af tre ses endnu og en fjerde er tilsyneladende uforstyrret. I Lundens Nordvesthjørne ligger en Højtomt med udgravet Kammer. Efter en ældre Beretning skal Gravpladsen have været omgivet af en dobbelt Række store opretstaaende Sten.

Flere Steder findes Gravpladser og Bopladser fra Jernalderen. Enkelte, overløjede Højtomber ligger spredt over Sognet.

Et mærkeligt Oldtidsfund blev gjort i Aaret 1839 paa Boelsmand Peter Madsens Mark ved Helved. Markens Ejer stødte ved Pløjning paa et Lerkar, som stod knap en Fod under Overfladen. Karret gik itu, men det indeholdt et ejendommeligt Depotfund fra Broncealderen.

Kamerjunker, Amtmand v. Stemann paa Nordbong foranledigede, at Fundet blev erhvervet af Museet i Kiel.

I »Fünfter Bericht der Kgl. Schlesw.-Holst.-Lauenb. Gesellschaft für die Sammlung und Erhaltung vaterländischer Altertümer«, Kiel 1840, berettes om Fundet Side 16, hvor de enkelte Genstande nævnes:

1 hængende Bronze-Urne af almindelig Størrelse, d. v. s. ca. 9 Tommer i Diameter, med indlinerede og indpunkterede bølgeformede Forsiringer; stærkt beskadiget.

1 Skjoldbule, 6 Tommer i Diameter, temmelig velholdt.

2 Skjoldbuler, 5 Tommer i Diameter.

1 Spydspids, 14 Tommer lang, velbevaret.

1 Celt (Paalstav) $4\frac{3}{4}$ Tommer lang, velholdt.

2 cirkelrunde Ringe, $1\frac{3}{4}$ Tommer i Diameter, den ene itu.

2 cirkelrunde Ringe, 2 Tommer i Diameter, begge Enderne er spidset til og ligner Nøgleringe; i den ene, endnu ubeskadigede Ring hænger cirkelrunde tynde Plader med en rigelig 3 Tommers Diameter, som i Periferien har et rundt Hul, 1 Tomme i Tværmaal. Igennem dette Hul er de anbragte i Ringen.

1 Brudstykke af et Sværdhæfte med 4 Nittehuller.

1 riflet Hovedring? (»Kopfring«) 8 Tommer i Diameter.

1 riflet Hovedring, betydelig tyndere, enkelte Stykker mangler.

1 Armring, itubrudt i mange smaa Stykker, af tynd, glat Metaltraad, alle rundbøjede Brudstykker af to eller tre riflede Ringe, som har haft en Diameter af $2\frac{1}{2}$ Tomm.

1 stor Fibula, meget fragmentarisk. Den har haft en Længde af 9 Tommer, begge ovale Plader har i Midten haft en fremspringende Knop.

1 rundt Laag uden Ornament, $5\frac{1}{2}$ Tommer i Tværmaal, med en Ring som Haandtag.

1 cirkelrund Ring, $3\frac{3}{4}$ Tommer i Diameter, med 4 ihængte Ringe paa knap $1\frac{1}{2}$ Tommer i Tværmaal. Smukt Arbejde.

2 runde Plader, $2\frac{3}{4}$ Tommer i Tværmaal, helt glatte, i Midten et lille Hul.

1 Stykke brudt i to Dele — iøvrigt godt bevaret — Metal, som ikke lader sig beskrive med Ord og om det man ikke kan sige, om det er et Smykke eller om det har været til nytteligt Brug for Mennesker eller ved Hestetøj.

3 smaa »Henkelringe«.

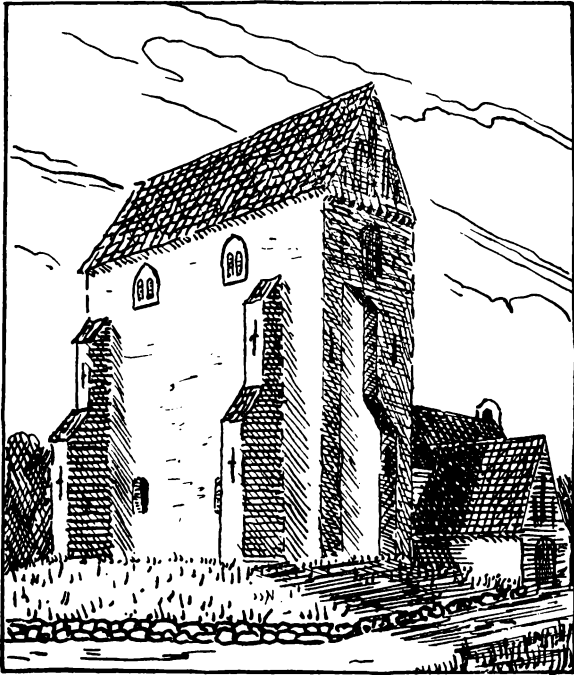
Desuden fandtes en Del smaa Fragmenter, som ikke lader sig bestemme.

Det lille Stykke af Lerkarret, som indeholdt de mange Bronzeegenstande, var ikke stort nok til at bestemme dets Form og Størrelse. Den udvendige Side var rød, indvendig sort. Det var af groft og simpelt Arbejde. —

Saavidt Beretningen fra 1840. Fundet bestaar derefter af 23 Bronzeegenstande, foruden de mange Brudstykker, som ikke kunde bestemmes. Fundet maa regnes til de store Depotfund, som kendes her i Landet fra Bronzealderen. —

Fundstedet blev ikke nærmere undersøgt. Nedgravningen af Karret maa nærmest betragtes som et Offer til Guderne. Der kan ogsaa være Tale om en hengemt Skat. Fundet ligger i Museet i Kiel.

Der er kun faa Oldtidsminder bevaret i Notmark Sogn, lad os værne om dem!

Notmark Kirke.

Om Kirkens Tilblivelse beretter følgende Sagn:

Nord for Notmark, ved Vejen til Østerholm, ligger en Mark ved Navn »Thorling«. I Marken ligger en Banke, ca. 50 Meter over Havet. Her vilde man i det 12. Aarhundrede bygge en Kirke, og den skulde ligge saa højt, fordi den ikke alene skulde være Guds Hus, men ogsaa være baade Tilflugts- og Forsvarssted mod Venderne, som i den Tid ofte hærgede Als.

Der begyndtes flere Gange med Bygningen paa Thorling, men det opbyggede blev altid revet ned igen om Natten og Materialet slæbt hen paa det Sted mellem Notmark og Hundsløv, hvor Kirken nu staar.

»Thorling« skal efter anden Overlevering have været et Offersted for Thor, og den Plet, der var helliget Thor, maatte ikke give Plads til den sande Guds Bygning.

Kirken er en romansk Kampestensbygning, indviet til Maria »Vor Frue«. Koret er i Middelalderen forlænget med Kamp, med Undtagelse af det af Tegl murede Gavlsfelt med Korsblending og Trappeblandinger. Tilbygninger fra Middelalderen er Vaabehuset og det svære, brede Taarn, der ligesom beslægtede Taarne paa Fyn har Gavle i Syd og Nord. Fra senere Tid er den store Tilbygning paa Skibets Nordside, 17. Aarhundrede, og Sakristiet, som er opført 1857. Skibet har Bræddeloft, i Koret er to Fag 6-delte Hvælvinger, det vestre med retvinklet profilerede Ribber, det østre dels med Pærestavprofil, dels affasede. Før Udvidelsen mod Nord har hele Skibet været hvælvet, ligeledes har Taarnets Underdel haft en dobbelt Krydshvælving. Korvæggene er smykket med Kalkmalerier fra 1564. Efter Beretning i Notmark Kirkebog har disse Malerier afløst en Dekoration fra 1476. Ved Kirkens Istandsættelse 1907 har Maler Hampke fra Slesvig fornyet de gamle interessante Billeder, som derved dog har mistet det gamle Præg.

Billederne forestiller Jesus for Pilatus, Tornekroningen, Opstandelsen og den yderste Dag. Vægge og Kapper er desuden smykket med

Løvværk i røde Farver og Musikengler. I vestre Hvælving er Slægterne Stures og Breides Vaaben.

Johs. v. Schrøder skriver i sin Topografi (1837) at Thomas Stures Billede og Vaaben, malet i Fresko, endnu er at se i Hvælvingen. Ligeledes beretter Schrøder, at Thomas Stures fulde Rustning og Sværd findes i Kirken. —

Sværdet opbevares i Samlingerne paa Sønderborg Slot. Om Rustningen og Billedet i Hvælvingen vides intet.

De fire Vaaben i Korshvælvingen er

1 Thomas Sture til Gammelgaard og Helvedgaard.

2 Bertha Ahlefeldt. hans Hustru.

3 Otto Breide til Søboe (Rumohrsgaard).

4 Anna Fikkese, hans Hustru,

som alle er begravet i Notmark Kirke.

Det store Sandstensepitaph over Thomas Sture og Hustru, som stod i den østlige Korhvælving, blev ved Kirkens Istandsættelse 1907 flyttet og staar nu paa Tilbygningens Nordvæg. Sture døde 1563, Epitafiet sattes 1569¹⁾.

Det gamle Orgel var anbragt i Koret over Alteret. 1858 fik Kirken et nyt Orgel bygget af Demant i Odense, og blev anbragt i det nederste Taarnrum. Kirkens ældste Orgel skal være anskaffet 1515.

1887 blev Stolestadene fornyet. Der var gamle Bænke fra 1557.

I Korvæggens Sydøsthjørne findes et piscinagtig Hul, omtrent 1 Meter over Jorden. Hullet

 1) Om Epitaphiet og Slægten Sture findes en udførlig Afhandling i VI. Hæfte, »Udpluk af Egen Sogns Historie af J. Raben.

er 20×20 cm stort og har udefra en Dybde af 70 cm. Indefra Koret er det tilmuret. Piscinen er et Afløb fra Kirken. De fandtes mest i Sakristierne, eller hvor intet Sakristi var, bag Alteret. Pisciner stammer mest fra den romanske Tid. Jacob Helms mener, at man ikke har bygget saadanne Afløb efter det 15. Aarhundrede. Efter den romanske Tids forandrede Ritus ved Behandlingen af det hellige Blod (Offerblødet) var disse Afløb ikke mere nødvendige.¹⁾ En lignende Piscin findes i Tandslet Kirke.

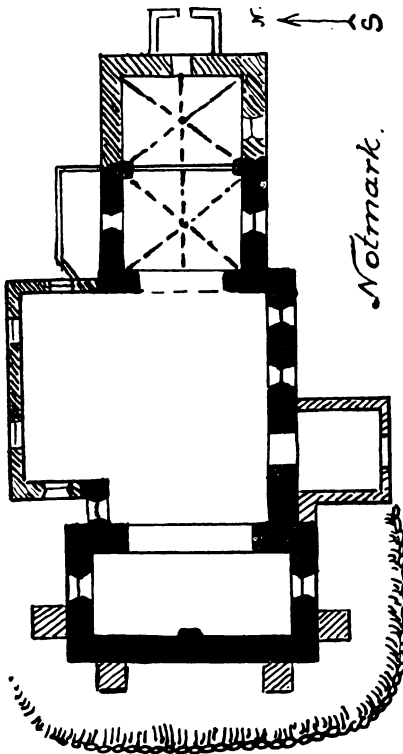
En gammel jernbeslaaet Kiste nævnes af Haupt som »für die Kleider der Maria«, gemmes nu i den kirkelige Samling paa Sønderborg Slot. Den stod indtil for nogle Aar siden paa Kirkeloftet.

Kirkens gamle Dokumenter blev den 24. Marts 1575 efter Kgl. Majest. Frederik II.s Befaling udtaget af Notmark Kirke og ført til Nyborg Slot. Der blev taget endnu bevarede Afskrifter af Dokumenterne, hvis Overensstemmelse med Originalerne bevidnes af Franz Urne til Hindermarck, Pastor Christian Rød i Ketting, Pastor Daniel Jørgensen i Lysabild, Pastor Jacob Hansen i Hørup, Lauritz Skriver i Nyborg, Ridefoged Knud Abrahamsen i Nyborg Len. Grunden til, at Dokumenterne blev ført til Nyborg kendes, ikke.

Der findes nu kun Afskrifter af enkelte Breve.

1341 kom Hr. Henrik Lunow, Præst i Notmark, overens med sine Sognebørn angaaende de til Kirken henholdsvis af Christiern Lille, Petersboel, og af Laurentius Sture i Tyresager

¹⁾ Sml. Haupt. Geschichte und Art der Baukunst im Herzogtum Schleswig, p. 424—58,1.

Grundrids af
Notmark Kirke.
Det sorte viser
de fra Middel-
alderen bevarede
Mure. Det skrave-
rede er senere
Tilbygninger.

og Ravntoft skænkede Jorder paa Hundslev Mark, samt i Dunkær, Broholm, Odelskær og Svensbjerg (Swinenberch) mod at der læstes Sjølemesser for Giverne.

I Sidsel Stures Vicariebrev til Notmark Kirke af 8. Januar 1514 kaldes den »unser Lewen fruen Kerken« (Vor kære Frue Kirke).

Sidsel var Enke efter Henrik Sture til Helvedgaard, og forskødede efter nævnte Brev en Ejendom i Hundslev til Notmark Kirke. Den-

ne Ejendom var 1674 bortfæstet til Nis Hess, senere blev den lagt under Rumohrsgaard.

Peter Sture til Helvedgaard afstod paa Maria Magdalene Dag, 1424, et Jordegods i Almstedskov, hvor Markvard Ubbesen boede, til Præsten Ditbor i Notmark og dennes Efterfølgere i Kaldet.¹⁾

Den 20. Juni 1764 overlod Kong Frederik V. Patronatsretten over Notmark Kirke til Hertug Frederik Christian af Augustenborg og hans Efterkommere, saaledes at Hertugen ogsaa havde Ret til at kalde Præst og Degn, dog paa den Maade, at Kongen forbeholdt sig Kaldets Stadfæstelse.

Alteret.

Det ærværdige gotiske Alter fra den sidste katolske Tid, omkr. 1520, havde indtil Kirkens Restaurering i 1907 en stedmoderlig Plads og de enkelte Dele var anbragt forskellige Steder paa Væggene.

Det nye Alter en Kopi af Eckersbergs Altertavle i Havnbjerg: Christus i Gethsemane, var intet Kunstværk. Billedet hænger nu paa Nordvæggen og det gamle Alter er atter kommet til sin Ret.

Da Notmark Kirke er helliget St. Maria, er det naturligt, at Alterets Hovedbillede fremstiller Marias Kroning. I begge Fløje staar Apostelfigurer. Fløjenes Bagsider bærer Spor af Bemaling, de er saa ødelagte, at Motivet ikke kan bestemmes.

Paa Hovedbilledet troner den hellige Jomfru paa Skyer, baaren af Engle, imellem Gudfa-

¹⁾ Nærmere i »Udpluk af Egen Sogns Historie: »Helvedgaard og Gammelgaard og Slægten Sture«.

der og Christus. De holder med højre Haand en stor, svær Krone, i venstre Haand holder Christus Rigsæblet, Gudfader har vistnok holdt Scepteret, der nu er forsvundet.

Paa begge Sider skilles Midtbilledet fra Fløjene ved høje Figurer, til venstre af Johannes Døberen, til højre ved en Biskop, der maa-ske skal forestille Nicolaus.

Alterets enkelte Felter er adskilt ved tynde snoede Søjler. Paa disse ser man fire Helgeninder og fire Helgener. Helgeninderne forestiller Dorothea med Rosenkurven, Barbara med Taarnet, Katharina med Sværd og Hjul, og den fjerde med Sværd. De fire Helgener kan ikke bestemmes, da Symbolerne mangler.

Alteret har ikke mere de oprindelige Farver, men den nyere Bemaling er heldigvis ikke skrigende. Det falder harmonisk sammen med hele Omgivelsen i Korrummet og virker fornemt og godt.

Paa det gamle, murede Alterbord staar et Alterkrucifiks (h. 0.35) fra 15. Aarhundrede og fem gotiserende Lystestager.

Smukke Alterbægere fra 1655 og 1661, et tredje bliver ikke benyttet. Til Altervinen benyttes en smuk Porcelænskande.

Om et Alterkar fra Notmark Kirke beretter følgende Sagn:

I en lille Granskov mellem Notmark og Fynshav boede Nisser. En Aften kom Hertugen fra Sønderborg Slot ridende forbi og Nisserne kom ud for at byde ham en Drik af et Sølvbæger. Hertugen vilde ikke drikke, men kastede Indholdet bort. Nogle Draaber faldt paa Hesten, og det viste sig senere, at Hestens Haar var sveden paa disse Steder. Hertugen galop-

perede bort med Sølvbægeret, og da han kom forbi Notmark Kirke, kastede han det over paa Kirkegaarden. Der kunde Nisserne ikke hente det igen, thi en Nisse kunde ikke betræde heligt Jord. Bægeret skal senere være kommet ind i Kirken og en Tid lang være blevet benyttet som Alterbæger.

Aichelbergs Epitaph.

Dette Gravmæle maa betragtes som Kirkens betydeligste Kunstværk. Det er sat over Amtmanden paa Nordborg, Johan Franz von Aichelberg og hans Hustru Anna Sophie, født v. d. Trautenberg.

Indskriften lyder:

»Gott zur Ehre und dem Gedächtnisse des weyl. wohlgeb. Hrn. Herrn Johann Franz von Aichelberg, 15 Jahre gewes. Hochfürstl. Schl.-Hol.-Norbürg Raths u. Amtmanns zu Norburg u. Søbygaard¹⁾ so gebohr. Ao. 1629 den 17. Dez. selig im Herrn entschl. Ao. 1692 den 13. Dez. — Wie auch dessen wohlgeb. Frauen Fr. Annen Sophien v. Aich. geb. v. der Trautenberg genannt Beyer. Die gebo. 1637 den 13. Dezember und selig versch. Ao. 1694 den 3. Januar setzten diese aus Schuldigkeit u. Liebe die sämtl. Kinder Ao. 1697.«

Hovedbilledet forestiller Ezechiel i Dødsriget. Med Blikket vendt tilbage vandrer Profeten gennem de Dødes Dal. De dødes Ben beklædes med Kød. Man ser aabne Grave, af hvilke de døde staar op. Mellem de forklarede Legemer Skeletter. Billedet er et Kunstværk i

¹⁾ Søbygaard paa Ærø.

enhver Enkelthed, i Tegning og Farve og af en ædel kunstnerisk Opfattelse af Motivet.

Billedet omgives af en ejendommelig Ramme: en svær oval Barokkrans af Roser, Liljer og Grankogler.

Uden om denne løber en anden Ramme, bestaaende af 29 Vaabenskjolde med de forskellige Slægtsnavne. Det er Aichelberg-Trautenburgs Anemærker, paa venstre Side Aichelbergs og paa højre Side Hustruens Famile:

v. Schneeweiss, v. Südeck, v. Erzenkraft, v. Schneeweiss, v. Lavreneck, v. Reinheit, v. Lembach, v. Kleucken, v. Bicker, v. Hadewich, v. Quernheim, v. Scheelen, v. Welwelt, v. Ripperda, von der Tanne, v. Jetzen, v. Cornet, v. Borstel, v. Kannenberg, v. Marenholz, v. Borstell, v. Ahlefeldt, v. Buchwaldt, v. Rantzau, v. Berkenthin, v. Wenkstern, v. Winterfeld, v. Brockdorf, v. Buhlau.

Foroven ses Aichelbergs og v. d. Trautenburgs Vaabenskjolde.

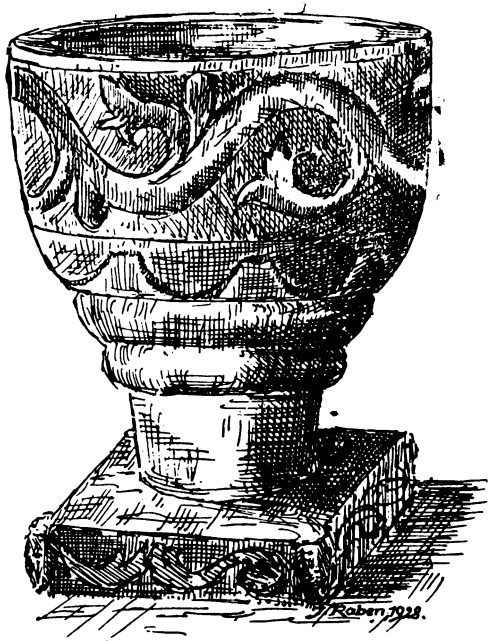
Det var Aichelbergs Datter, Dorothea Christine, »Hofdamen fra Østerholm«, som blev gift med Hertug Christian Carl, og Moder til Frederik Carl, den sidste Hertug af Nordborg og Pløn.¹⁾

P r æ d i k e s t o l e n, i landlig Ungrenæssancestil, har i Felterne bibelske Relieffer (Korsfæstelsen og Opstandelsen, samt Thomas Stures og hans Hustrus Vaaben. Da den stammer fra 1570'erne er den antagelig en Gave fra Thomas Stures Enke, Berta Ahlefeldt. Lydhimlen er fra 1656.

¹⁾ S. Raben: Nordborg igennem 800 Aars skiftende Historie, Side 49—62.

Et sengotisk Lægmandskrucifiks er opnået i Korbuen. Det blev nyt malet under Kirkens Restavrering i 1907.

Døbefonten.

er en romansk Granitfont med rankesmykket Kume. Den firkantede Sokkel bærer Menneskeansigter paa Hjørnene.

Præstebilleder.

Ved Siden af Thomas Stures Epitaph hænger to Præstebilleder, malet paa Træ, i de oprindelige Rammer.

Det største Billede er malet 1655. Det forestiller Præsten Jørgen Frederiksen Crucow (1648—1682) med Familie: Præsten med sin Hustru og fire Børn. Desuden et Spædbarn, enten dødfødt eller død som ganske lille, er malet som Lig og ligger ved Moderens Side. Mellem Præsten og Hustruen ligger Bibelen med Alterkalk og Dødningehoved. I Billedets nederste Hjørne er Præstens og Hustruens Alder angivet »ÆT. 44« og »ÆT. 28«. I Skyerne over Gruppen ses Kristi Komme. Kristus troner paa Kuglen (Verdensaltets Styrelse). Ved Siderne Engle med Sværd og Krone og to Basunengle. Det gode Billede er ikke signeret.

Det mindre Billede, tilsyneladende af samme Maler, forestiller en ældre Præst med sin Hustru. Det maa være Jørgen Frederiksen Cru-cows Fader, Pastor Frederik Georg Crucow, der døde 1648.

Præstestolen i Koret.

er fra 1656 og indbygget af Pastor Jørgen Frederiksen Crucow, den tredje Præst af dette Navn (1648—1682).

Den bærer følgende Indskrift:

GEORGIUS F. CRUCOVIVS

ME DEDIT

GUD VÆR MIG ARME SYNDER NAADIG.

LUCÆ XVIII.

ANNO 1656«.

Kirkeklokkerne.

I Taarnet hænger to Klokker. Den største bærer kun Aarstallet, skrevet med arabiske Cifre 1442. Den mindre Klokke er foroven prydet med et Baandornament med Indskrift:

GLORIA IN EXELSIS DEO
BALTZER MELCHIOR ME FECIT ANNO 1652

LAURENTIUS JOHANNES EPISC
DAVID MONRAD PRAEPOS
GEORGIUS F. CRUCOVIVS PASTOR
LOCI PROCURAVIT

Paa den anden Side et Relief af Korfæstelsen. Denne Klokke blev paa Myndighedernes Anordning nedtaget af Taarnet den 26. September 1918 for at omsmeltes til Krigens Brug. Den vejer 332 kg.

Klokken kom imidlertid ikke længere end til Sønderborg. Ved en Forglemmelse var den blevet liggende i et Skur paa Banegaarden, hvorfra den i 1921 blev indleveret til Museet paa Sønderborg Slot, da ingen vidste, hvor den hørte hjemme. Museumsinspektøren genkendte den som Notmark Klokke og foranledigede at den blev sendt tilbage. I December 1921 blev den ophængt paa sin gamle Plads i Taarnet.

Præstefølge.

Efter Optegnelser af Præsten Georgius Crucow (1550—1606) kan Præsterne ved Notmark Kirke føres tilbage til 1341:

Før Reformationen.

1. Henricus Luno var Præst 1341.
2. Dithbor Georgii, levede da man skrev 1419.
3. Mathias Johannis, praepositus, levede 1512.
4. Andreas Nicolai, levede 1530.
5. Georgius Nicolai, fra Sønderborg, † 1546.
6. Claudius Nicolai Fionensis, † 1549.

Efter Reformationen.

1. Georgius Crucovius, kaldet til Notmark 1550, død 1606.¹⁾
2. Frederik Georg Crucow, Søn af fornævnte, døde 1648.
3. Jørgen Frederiksen Crucow, Søn af No. 2, døde 1682. I hans Embedstid var Kong Frederik III. paa Besøg i Notmark.
 »Anno 1669 var Salig Kong Friederich III. her i Nottmark Kirke efter en Beretning, som findes antegnet i Kirkens alter Bibel, omtrent 22 Uger førend den Sal. Herre Døde.«
4. Frederik Jørgensen Crucovius, Søn af Nr. 3, blev 1680 kaldet af Kong Christian V. Han har bygget Præstegaarden om 1688 og sat Mindetavlen over Indgangen. Den ældste, bevarede Kirkebog er ført af ham. (1688—1693).
5. Elias Tillinger kom til Notmark 1699. Han døde kort efter.
6. Jørgen Petersen, født 1671, Søn af Borgmester Conrad Petersen i Sønderborg. Han kom 1701

¹⁾ Paa et Notitsblad i Præstearkivet i Notmark staar følgende Bemærkning, skrevet af Pastor Frederik Jørgensen Crucow (1680—1698): »Det staar endnu til berømmelig Eftersagn, at denne Kirke har allerførst her paa Landet Alsø antaget den lutherske Religion, som findes her og antegnet af min Sl. Fader Jørgen Crucow, paa en Væg i Choret«.

Det maa antages, at det er Claudius Nicolai, der som katolsk Præst allerede har antaget Luthers Lære. Naar det hedder, at Georg Crucow var den første lutherske Præst, saa menes sikkert dermed, at han var den første med luthersk Uddannelse.

til Notmark, hvor han var Præst i 48 Aar. † 20. Febr. 1749.

7. Mathias With, født 9. September 1718 i Kjeldby paa Møen, hvor Faderen, Jens With var Præst. Han var gift med Jørgen Petersens Datter.

I With's Tid var der paa ingen Maade sørget for Præsteenkerne. Hans Svigermoder levede i Enkestand fra 1749—1765 og Pastor With maatte frivillig give hende en aarlig Pension paa 100 M lybsk. Da Hærtug Frederik Christian I af Augustenborg 1764 overtog Patronatsretten, bad Pastor With om Tilladelse til at bygge et Hus paa Præstlandet til sin evtl. Enke og Børnene. Dette Andragende bevilligedes iflg. Hertugens Skrivelse af 3. Sept. 1765. Hertugen bestemte, at Enkesædet skulde bygges i den foran Præstegaarden liggende Toft »Vestermark«. Hertugens Consession stadfæstes under 31. Oktober 1794 af den efterfølgende Hertug Frederik Christian II. og 1816 af Hertug Christian August. I 1863 blev Enkesædet ophævet. Huset kaldes endnu »Kaplani«.

Til dette Hus lagdes 14 Skpr. Land Hustruen døde før ham. Af hans 6 Sønner og 4 Døtre blev 4 Sønner Præster. Pastor With døde den 18. Maj 1797 efter at han havde været Præst i 54 Aar.

8. Jørgen Petersen With, Søn af Forgængeren, f. 4. Marts 1749. Han var Præst i Notmark i 39 Aar, deraf 14 Aar som Adjunkt hos Faderen, og døde 10. Maj 1822.
9. Svend Laurentius Svensen, født den 27. April 1773 i Engerup Mølle ved Ringsted. Han var i 14 Aar Præst i Asserballe. I 8 Aar virkede

han i Notmark indtil sin Død, den 17. Januar 1830. Om Aftenen var han sund og rask, om Morgenen laa han død i Sengen.

10. Jørgen Hansen, født 12. Februar 1802 i Tandslet. 1827 Præst i Ballum og den 30. Juni 1830 kaldet til Notmark. 1845 blev han Præst i Egen og 1845 Biskop over Als og Ærø. Biskop Hansen døde den 16. August 1880 i Guderup, 87 Aar gammel.
11. Bertel Godt, født i Rinkenæs, 1842 Præst i Rinkenæs, 1845 kaldet til Notmark. Her var han kun et halvt Aar, 1846 blev han valgt til Præst i Felsted. 1866 blev han Generalsuperintendent for Hertugdømmet Slesvig. Han døde den 12. Juni 1885.
12. Friedrich Petersen, født i Højer, Præst i Uge 1838, blev kaldet til Notmark 1846. Han maatte forlade Notmark i 1848 paa Grund af sin nationale Indstilling.
13. Holger Christian Clausen Fangæl er født i Nordborg den 25. Febr. 1811. 1849 blev han kaldet til Notmark, hvor han virkede til 15. Maj 1893. Efter sin Afsked boede han i Faaborg indtil sin Død 1899. Han blev begravet paa Notmark Kirkegaard.
14. Waldemar Friedrich Carl Augustiny, født den 6. November 1864 i Ulsnæs, hvor Faderen var Præst. Han ordineredes 1892 i Slesvigs Domkirke. Efter 8 Maaneders Vikartjeneste i Langenhorn kom han 1. November 1892 som Præst til Uge. Den 5. Oktober 1893 blev han valgt til Notmark Menighed. Den 10. December 1916 blev han Sognepræst i Hørup.

Fra 10. December 1916 til September 1917 var Embedet vakant. Pastor Matthiesen, Guderup,

var Hovedvikar, medens Præsterne fra Nørherred prædikede skiftevis.

15. Ole Christian Jensen overtog Embedet som konstitueret Sognepræst den 29. September 1917. Pastor Jensen er født den 25. December 1877 i Tyrstrup. Han blev uddannet til Hedningemissionær paa Seminariet i Brecklum i Aarene 1898—1905. Efter aflagt Eksamen for Generalsuperintendenterne D. Kaftan og D. Wallroth og efter et Studieophold i England, blev han ordineret den 20. Juni 1906.

Fra August 1906 til Maj 1914 arbejdede han paa Breklum Missionens Arbejdsmark i Indien. I Maj 1914 kom han hjem paa Orlov og blev ved Krigens Udbrud indkaldt som Soldat. Paa Konsistoriets Reklamation blev han hjemsendt den 1. September 1917 for at overtage det ledige Præsteembede i Notmark.

Efter Genforeningen havde en Menighedsforsamling enstemmig udtalt Ønsket om, at Pastor Jensen maatte besætte Embedet som Sognepræst uden Valg. Dette bevilligedes ved kongeligt Kaldsbrev af 20. Juni 1921, Aarsdagen for hans Ordination og Aarsdagen for Notmark Præstegaards Indvielse. (20. Juni 1688).

I Foraaret 1935 forlod Pastor Jensen Notmark. Den 57-aarige Præst rejste atter til Indien for at overtage sin gamle Missionsgerning i Øst Jeypore, efter at han i 17½ Aar med Troskab og Kærlighed havde røgtet sin Præstegerning i Notmark Menighed. Hans Valgsprog var: »Hellere slide sig op end ruste«. Dette Ord var hans Rettesnor som Guds og Kirkens Tjener. — Nuværende Præst er Pastor P. Vigh Pedersen.

De Notmark Præster og Korntienden.

Ifølge gamle Optegnelser, som findes i Arkivet, har Hertug Johan Christian i Sønderborg i Aaret 1638 nedlagt et Boel i Hundslev, tilhørende Boelsmand Jørgen Moldt og lagt Jorden ind under Gaarden Rumohrsgaard.

Denne Boelsmand havde at betale Korntiende til Præsten Friedrich Georg Cruckow og til Degnen i Notmark. Ved Boelets Nedlæggelse gik disse Glip af en Indtægt og klagede til Hertugen, som i en Forordning, udstedt i Julen 1639, anordnede, at der hvert Aar til Julen af Gaarden Rumohrsgaard skal gives Præsten 3 Skjæpper Rug, 6 Skj. Byg og 10 Skj. Havre og til Degnen 6 Skj. Byg og 10 Skj. Havre.

Nogle Aar senere klagede samme Præst iøvrigt over, at to Bønder i Helved, Peter Støed og Jørg. Lackey, slet ikke vilde betale Tiende. De beraabte sig paa, at Hertugen havde fritaget dem for Tiende. Som ærlig »Kirkeregner« mente Pastor Cruckow af egne Midler at maatte betale, hvad han ikke kan inddrive til Kirken. Han beder derfor Hertugen om at betænke dette, at han kan »gøre Kirken rigtig Rægning«. Hertugen fandt Præstens Andragende berettiget og fik Sagen ordnet, saaledes at Kirken fik, hvad Kirkens er. (1643).

Nævnte Pastor Cruckow døde 1648 og efterfulgtes af sin Søn Jørgen Frederik Cruckow, som døde 1682. Heller ikke han var tilfreds med de Notmark Bønders Betaling af Tienden, ligesom ogsaa den fjerde Cruckow, som i 1688 byggede Præstegaarden, klagede over Tiendens uregelmæssige Indbetaling, idet der mangler Tiende af forskellige nedlagte Gaarde. Korn-tienden fra de nedlagte Gaarde fordeltes dels

paa andre Gaarde i Byen, dels udrededes den af de hertugelige Avlsgaarde, Rumohrsgaaru og Frederikshof.

Da Korntienden udgjorde en væsentlig Del af Præsternes Indtægter, er deres Utilfredshed over ikke indgaaet Korntiende forstaaelig.

Notmark Præstegaard.

Notmark Præstegaard staar som en af Landets ældste og smukkeste Præstegaarde. Den gamle Bindingsværksbygning, ejendommelig i Stilen, med røde Munkesten og Mønsterskifte i Felterne, omgivet af en pragtfuld Trægruppe, er ikke alene en malerisk Skønhed, men ogsaa et Kulturminde af høj Rang.

Sagnet beretter, at Præstegaarden er opført paa et nedlagt Herresæde. Dammen og Sænkningerne i Haven og bag Gaarden kan nok se ud til at være Rester af gamle Voldgrave.

Peter Sture, der boede paa sin Junkergaard, hvor nu Præstegaarden ligger, mageskiftede sin Gaard med Præsten, der før boede langt fra Kirken, helt nede ved Østerholm. Grunden til dette Bytte angives at være, at 7 Junkere hver Søndag mødte i Kirken og spiste da til Middag hos Peter Sture, hvilket faldt ham til Besvær, hvorfor han fik dette Mageskifte med Præsten i Stand.

Pastor Frederik Jørgen Cruow, den fjerde Præst efter Reformationen ved Notmark Kirke, har opført den nuværende Præstegaard 1688. Den smukke Tavle over Hoveddøren, skaa-ret i Egetræ, bærer en fyndig latinsk Indskrift.

Ecclasiast (es) 2 v. 18.

Haec ædificia et omnia quæ sub sole studiose
elaboravi

quæ sim successori meo relicturus o di, quis
 enim scit,
 sapiensne an stolidus, gratus ille an ingratus sit,
 qui dominus
 futurus et horum ædificiorum et omnium quæ
 tanto

labore duriter hic comparavi.

Fredericus Georgii Crucovius hujus
 ecclesiæ Notmarckhensis pastor lu-
 theranus quartus et idem hujus
 familiæ quartus anno 1688 dil 20.

Juni.

ac Catharina Frederic Crucovii
 natione Harboina.

»Disse Bygninger og alle Ting, som jeg ivrigt
 skabte under Solen og skal overlade til min
 Efterfølger, er mig forhadtt, thi hvem veed, om
 han skal være viis eller en Daare, taknemlig
 eller utaknemlig, der skal være Herre over dis-
 se Bygninger og over alt, hvad jeg her oprette-
 de med haardt Arbejde.

Frederik Jørgen Crucow, denne Notmarks
 Kirkes og denne Families fjerde lutherske
 Præst i Aaret 1688 den 20. Juni og Catharina
 Frederik Crucow's Hustru, ført Harboe.

Indskriften er taget efter Salomo Prædiken.
 2. Kapitel, 18. og 19. Vers: Og jeg hadede alt
 mit Arbejde, som jeg har arbejdet paa under
 Solen, at jeg skulde efterlade det til det Men-
 neske, som skal være efter mig og hvo veed,
 om han bliver en viis eller en Daare, og han
 skal dog herske over alt mit Arbejde, som jeg
 har arbejdet paa, og hvori jeg har været viis
 under Solen — ogsaa dette er Forfængelighed.

Den gamle Crucow har temmelig nøje holdt
 sig til Bibelens Ord: Slutningen af 19. Vers:

»Ogsaa dette er Forfængelighed« har han undladt, som om han var utilfreds med sit eget Arbejde, og uden Hentydning til ethvert kristent Haab har hans Ord nu i halvtredje Hundrede Aar talt til Præstegaardens Beboere og Besøgende: »Hvad er Menneskets Higen og Stræben — ogsaa dette er Forfængelighed«.

Hvad der har bevæget den gamle Præst til netop at vælge denne Indskrift, kendes ikke, maaske har der været Skygger paa hans Livsvej, som vi ikke har faaet noget at vide om, men har gamle Frederik Crucow ikke haft den rette Glæde over sit Arbejde, saa glæder vi os nu over hans Værk. Pastor Crucow døde 1699.

Kirkestaldene.

Notmark Sognefolk havde fra gammel Tid Ret til at lade Hest og Vogn staa bag Præstegaardens Lade under Gudstjenesten. Det var Pastor Svensen ikke glad for, thi Hestene kunde rive sig løs og foraarsage Ulykker. 6 Beboere af Notmark Sogn besluttede derfor at bygge en Stald og Pastor Svensen vilde dertil overlade dem et Stykke af Præstelandet. Men Hertugen af Augustenborg, Kirkens Patron, skulde stadfæste Præstens Tilladelse.

Under 12. December 1824 gav Hertug Christian August Tilladelse til at bygge en Stald, under den Forudsætning, at Sognsfolkene skulde holde den i behørig Stand, at den uden for Gudstjenesten skulde være forsvarligt aflaaet og at de ingen Ret havde til den Grund, hvorpaa Stalden stod.

Derefter maa den første af Kirkestaldene være blevet bygget i Foraaret 1825. Den laa nede ved Præstegaarden.

Denne Stald stod indtil 1852. Der opførtes en ny Udhusbygning paa Præstegaarden, og den laa Stalden i Vejen. Under 15. Maj 1852 fik Pastor Fangel Ordre til at foranledige, at Stalden blev nedbrudt og nyopført paa det Sted, hvor Staldene nu ligger »bag Gjærdet skraas over for Kirken«. Administrationen for de augustenborgske pp. Godser forlangte, at den gamle Stald skulde være nedbrudt inden 24. Maj, da de ellers vilde blive nedrevne for vedkommendes Regning.

Under 11. Oktober 1852 modtog Biskoppen over Als og Ærø følgende Skrivelse:

Ministeriet for Kirke og Undervisningsvæsenet.

I et med Deres Højærværdigheds behageligen paa-tegnede Erklæring af 27. f. M. hertil indkommet Andragende har Sognepræsten for Notmark Menighed, Fangel, anholdt om Ministeriets Tilladelse til at indrømme de Mænd af Sognets Beboere, der ønsker at bygge Kirkestalde, den hertil fornødne Plads paa Præstegaardens Jord, derved at der paa den fra Vest til Øst løbende Vej til Kirken værende Gjærde borttages og at 6 Alen i Bredden langs med Vejen udlægges til føranførte Brug.

I denne Anledning skulde Ministeriet tjenstligst melde, at det efter de i Andragendet oplyste Omstændigheder samt Deres Højærværdigheds Indstilling, intet findes at erindre derimod, at det ommeldte Stykke af Præstegaardens Jord overlades Sogneboerne til derpaa at opføre Kirkestaldene undær de i Andragendet antydede Betingelser, nemlig: At Gjødningen fra Staldene tilfalder Præstegaarden, at Præsten faar Ret til i nødende Tilfælde at benytte Staldene, og at disse holdes tilbørligen vædlige af de

vedkommende Sogneboere, saaledes at disse i Mangel heraf skulle være forpligtede til igen at borttage dem.

Kjøbenhavn, den 11. Oktober 1852.

Paa Ministériets Vegne:
Weis.

Til Biskoppen over Als og Ærø.

Man opførte derefter de tre Kirkestalde, der staar endnu. Den østlige benytttes af Kirkegængerne fra Notmarkskov, den i Midten fra Helved og den vestlige fra Langmosegaard, Skærtøft, Casmusgaard etc.

Præsten og Sognsmændene omkr. 1690.

Pastor Frederik Cruow har under 11. Juni 1690 indsendt følgende Beretning til Kongen, der giver et værdifuldt Indblik i Forholdene i Sognet omkring Slutningen af det 17. Aarhundrede:

»Gud, Du vilt give Kongen længe at leve, at hans Aar være som Slægt efter andre!

Efter allernaadigst Kongelig Befaling at give tilkende i Sandhed, hvad Præsten til Notmark Kirke eller Notmark Menighed paa Alsø i Sønderherred haver til aarlig Indkomst. Da giver jeg underskrevne saadan Beretning i dybeste Devotion og Underdanighed efter os allernaadigst meddelte Methode:

Notmark Kirke kaldes ellers vor Frue Kirke, som jeg finder antegnet udi en gammel Copie efter Brev af dato 1514 den 8. Januar.

Staar endnu til berømmelig Eftersagn, at denne Kirke har allerførst her paa Landet Alsø taget an den Lutheriske Religion, kendes her og antegnet af min S. Fader Jørgen Cruow paa en Væg i Koret:

- 1) Her følger Præsterækken indtil 1682.
- 2) Decinanter, her indføres Korntiende, Kvægtiender etc.

I dette Sogn, som kaldes Notmark Sogn her i Sønderherred, nærmest i Nørreherred liggende, er fire smaa Byer og bestaar af niogtredive smaa Boel, og de fleste sidder ved deres Gaarde med stor Armod, og tiender allesammen til Præsten til Notmark Kirke i Skæpper. De trende Byer, nemlig Notmark By, »Hunsleff« By og Almsted By ligger og hører under det naadige Henskab, Hertugen paa Augustenborg. Item ligger en Sædeagard, som kaldes Rumohrsgaard, her ved Hundslev By, som ligger her i Sognet og til Notmark Kirke.

Notmark.

Udi denne By, kaldet Notmark, er fire Bols-mænd eller Gaardmænd. De tvende Mænd udi denne By giver hver aarlig til Præsten til Notmark Kirke 3 skp. Rug og hver 6 skp. Byg og 9 skp. Havre.

Udi denne By Notmark er og 3 Kaadnere eller Husmænd. De tvende giver til Præsten aarlig hver en skp. Byg og hver 3 Skilling til Kvægtiende. Den tredie Husmand giver aarlig 1 Skilling og to skp. Havre og 3 Skilling til Kvægtiende efter gammel Vedtægt og Anordning fra 1620.

NB. Den fjerde Gaardmand udi denne By Notmark, nomine Peder Rasmusson Skomager, som Daniel Crucow boede tilforn, giver aarlig 1 skp. Byg af opbrøt Bol i hans Abildgaard, som kaldes Jes Klingbjergs Bosted.

Hundslev.

Udi en By kaldet »Hunsleff« ere 15 Bolsmænd eller Gaardmænd, nemlig: de 14 Mand giver hver aarlig til Præsten 3 skp. Rug. Den 15. Mand, nemlig nu Christen Smid, giver 5 skp. Rug, og 14 Mand udi denne By giver aarlig 6 skp. Byg. Og de 8 Mænd udi denne By giver hver aarlig 10 skp. Havre, og 6 Mænd hver aarlig 11 skp. Havre. Den 15. Mand, nemlig forbemeldte Christen Smid giver aarlig til Præsten 9 skp. Byg og 21 skp. Havre.

Nota: Item giver 8 Mænd udi denne By Hundslev efter deres egen indbyrdes Vedtægt og Anordning af en Portion Jord, delt imellem dem, af et Bol, kaldet Piilsgaards Bol, opbrøt for 45 Aar siden, hver aarlig her til Præsten $\frac{1}{4}$ skp. Rug. Beløber sig til 2 skp. Rug. Den tredie skp. som øg falder af dette Bol, og gives af samtlige Bymænd udi Hundslev, gives efter dels indbyrdes venlige Anordning.

Jørgen Friedrich Vothmann, Urtegaardsmand paa Rumohrsgaard, har en Del Jord af forbem. Piilgaards Bols Armod, liggende til sit Hus, og derfra gives aarlig til Præsten til Notmark Kirke 7 skp. Byg. Havren af dette Bol giver han til Kirken. Og samtlige 15 Mænd udi Hundslev giver og aarlig en Gaas til Kvægtiende eller Midsommertiende til Præsten af dette opbrøt Piilgaards Bol eller Gaard. Endnu giver disse samtlige 15 Mænd Tiendekorn i Skjæpper af et Bol, som kaldes Chr. Kneuses (Knøs) eller Jacobs Bol, opbrøt for 4 Aar siden af Hr. Hertug Ernst Günther, aarlig 3 skp. Rug, 6 skp. Byg og 10 skp. Havre. Saa og giver samtlige 15 Mænd af samme aarlig til Kvægtiende en Gaas.

Udi i denne By Hundslev bor ogsaa 14 Kaadnere eller Husmænd, hvor enhver sidder paa et meget ringe og afkortet Sted, nemlig paa et Kaalgaardslund, meget liden Abildgaard og 1 skp. Land i Marken. De 12 af disse Kaadnere giver mig aarlig St. Mortensdag, efter høje Øvrighedens Anordning for mange Aar siden, hver 1 skp. Byg, og efter deres Velsignelse, nogle to, og nogle tre Skilling for Kvægtiende. Den 13. ut supra giver aarlig 1 skp. Byg for sig selv og den anden skp. Byg giver han for Sal. Karen Halvers øde og 1681 afbrændte Bosted og Jord dertil, som han bruger, han skal og give Mid-sommers Kvægtiende af dem begge. Den 14. Husmand udi denne By Hundslev giver 2 skp. Byg for sit Kaad og 3 Skilling til Kvægtiende. Trende Kaaboere eller Husmænd inkluderer med denne By, nemlig: Mølleren udi den lille Mølle ved Rumohrsgaard, giver aarlig 2 skp. Byg, Niels Møller paa Egebjergs Vejrmølle¹ udi Hundslevmark, boende ved Østerholm, giver aarlig 2 skp. Rug, og Peter Rasmussen paa Rafnborg, straks ved Hundslev By boende, giver aarlig 1 skp. Byg og 2 Skilling til Præsten ved Notmark Kirke om St. Mortensdag.

Almsted.

Udi en By, Almsted kaldet, er otte Gaardmænd. Trende Gaardmænd udi Skoven inkluderer med til denne By, nemlig: Peder Thomsen udi Gyden, Christen Møller udi Naskesgaard og Peder Ottosøn udi Smørhul. De fem Gaardmænd udi denne By Almsted giver hver

¹) Fundamentet af den gamle Stubmølle ses endnu paa en Høj ved Casmusgaard.

aa­rlig 3 skp. Rug. To Mænd, én ved Navn Jør­gen Ibsøn, giver aa­rlig 3¹/₄ skp. Rug. De trende: nemlig Hans Ibsøn oven i Byen, og Jes Chri­stensen (kaldt »udi Graven«) disse sidder begge paa smaa Bøndergaard, og Christen Møller paa Naskesgaard, giver enhver af disse trende aa­rligen til Præsten 5 skp. Rug. Jørgen Pedersen udi Almsted giver 5 skp. Rug og Peder Otthesøn udi Smørhul giver 6 skp. Byg. Udi samme By Almsted giver 6 Mænd aa­rlig hver 4 skp. Byg En Mand, Jørgen Pedersen, giver 24 skp. Byg, 2 Mænd 6 skp. Byg. Hans Jepsen giver 12 skp. Byg, Christen Møller udi Naskesgaard giver 12 skp. Byg. Peder Otthesøn giver 8 skp. Byg til Præsten til Notmark Kirke. 6 Mænd udi denne By giver hver 10 skp. Havre. En Mand, Jørgen Pedersen supra giver 46 skp. Havre. En Mand giver 8 skp. Havre. Tre Mænd, Hans Jepsøn paa Bondegarden, Peder Otthesøn udi Smørhul og Christen Møller udi Naskesgaard giver aa­rlig til Præsten hver 20 skp. Havre. Noch giver 4 Mænd udi denne By af et Ødebol en Gaas aa­rlig til Kvægtiende efter deres Orden. Udi denne By Almsted er 9 Kaadboer eller Husmænd. De giver hver aa­rlig til Præsten til Notmark Kirke 1 skp. Byg om St. Mortens Dag, og hver efter deres Velsignelse 2 eller 3 Skilling til Kvægtiende.

Helved.

Udi denne By »Hellwith« eller »Hellud«, og hører under Fyrsten Augusto paa Nordborg, er fattige 8 Gaardmænd, der sidder paa meget smaa Bol og meget forsat med Skyldkorn. Disse 8 Mænd giver hver aa­rlig Tiendekorn til Præsten, Rug 3 skp., hver for sig selv og deres egen Gaard, dertil giver enhver af disse 8 Mænd en

halv skp. Rug for Hagesens opbræt Bol. 6 Mænd giver hver aarlig 7 skp. Byg. De tvende giver hver 6 skp. Byg. De 7 Mænd udi denne By giver aarlig hver 10 skp. Havre. Den ottende Gaardmand giver 11 skp. Havre. Disse 8 Mænd udi denne By giver og aarlig i Raden en Gaas til Kvægtiende af det Hagensens Ødebol.

Udi denne By, »Hellved« eller »Hellwith« er tretten Kaadnere eller Husmænd, Fiskere eller Daglønnere, der haver ikkun et Kaalgaardsland og liden Ablidgaard hver til deres Huse. Nogle af dem giver 1 skp. Byg aarlig til Præsten om St. Mortens Dag, efter gammel Anordning af Øvrigheden. Nogle giver 4 skp., nogle 6 skp. En Kaadner udi denne By giver 1 skp. Rug og 8 Skilling til Midsommers Kvægtiende til Præsten til Notmark Kirke aarlig.

Fynshav.

Ved »Fyens Haff« er 16 fattige Husmænd eller Kaadnere. Haver hver et Kaalgaardsland og nogle 1 skp., nogle $\frac{1}{2}$ skp. Land til deres Huse. De fleste er Fiskere og nogle Daglønnere. Disse giver hver aarlig 1 skp. Byg til Præsten om St. Mortens Dag efter gammel Anordning. Ellers nyder jeg intet udaf dennem uden deres Offer.

Kvægtiende.

Forbemeldte niogtredive Bols mænd eller Gaardmænd her i Sognet giver ikkun hver aarlig 1 Gaas til Midsommers Kvægtiende efter gammel Vedtægt af Ødebol eller Gaarde, som forbemeldt er, og ellers intet af nogen Ting. De haver kun faa Marker og derfor haver de liden eller ingen Fætøj og kan ikke holde Fæet her i Sognet, efterdi Hertug Hans paa Sønderborg Hus haver indgjerdet deres Marker fra

dem, sig til Nytt: og til Kobler. Af Kaadnere eller Husmænd gives og Kvægtiende som forbemeldt er.

Reditus festivalis videlicet:

1. Offer til de 3 store Højtider. Offer aarlig tilsammen: da nyder jeg ikkun (Tallet er overstreget og ulæseligt) . . . Rdl. tilsammen og ikke mere paa alle Offers Dage; og som her er ellers nogle faa Inderster, fattige faa Bodsfolk (= Baadsmænd, Søfolk) i Sognet, der sidder til Huse hos andre ved Fynshav og nogle haver smaa Hytter, de tjener til deres Klæder og Føde i vidtliggende Lande i Island, Grønland, Spanien og England, og begiver sig nogle aarlig paa vor Naadigste Konges og Majest. Flaade som Baadsfolk og blive ofte et Aar ude og vel længer, saa nyder jeg ringe af Fest-Offer-Accidentier, saa at mig tit og ofte fattes Haandpenge til min Nødtørft og til de fattige, der daglig saa mangfoldig besøger mig.

(Bemærkning).

For et Barn at døbe faar jeg kun 10 Skl. For et Lig, naar prædikes i Kirken og oplæses Testamente 1 Rdl. Naar prædikes paa Kirkegaarden over Graven 10 Skl. For en Barselkvinde at introducere og af hendes Følge 24 Skl. For et par Brudfolk 1 Rdl.

2. Sct. Hans Rente.

3. Jule Rente.

4. Paaske Rente. Alt saadant nyde vi slet intet af.

A d i f i c i a. Her til føres:

1. Præstegaarden, om den er fri eller ej.

2. Dens Capacitet i Grunden med alle sine tilliggende Marker og Agre, alle ved Navn specificerede

for Efterkommernes Skyld. Kornsæd: udi Kirke-
marken (eller som det nu kaldes Nørre-
marken) slaget til Bygland. Udi begge »Klingbergs-
tofter«, den nørrest og synderst, som er nogen
Sten omkring og nogen Dige eller Grøft, kan saaes
18 skp. Byg.

Udi »Plattisager«, som er inden Skelstenene
paa begge Sider, og for Enden, kan saaes 12 skp.
Byg. Udi »Hyldris« 2 Agre eller »Klok-
strengs Ager«, som er inden Skelstenene paa
begge Sider og for Enden, kan saaes 5 skp. Byg.

Udi »Trundmose« smaa og meget korte Ag-
re, som og er inden Skelstenene med et Forland, kan
saaes 7 skp. Byg.

Paa »Voldland«, 6 smaa Stykker, kan i dem
saaes 4 skp. Byg. Fra »Seimose« og fra Præste-
gaarden vester ad, over til Christen Smits
Ager, til Skelstenene ved »Kirstens Led« 25
skp. Byg.

Tilhører ogsaa nørreste et Forland »Ovenbjer-
re« eller Synder-Klingbjergstoft $1\frac{1}{2}$ Læs
Hø, og udi »Seimose« $\frac{1}{2}$ Læs Hørbond.

Kornsæd udi Syndermarken. Bygland.

Udi »Degnebjergsager« og Stykker, der
kan saaes 10 skp. Byg. Udi »Toft«, smaa Ager bag
Hustoftten, kan saaes 14 skp. Byg. Udi »Oxe-
moose« trende Ager kan saas 9 skp. Byg. Udi
de tvende Agre, som kaldes for »Synderledet«,
kan saas 2 skp. Byg, som og er inden Skelstenene.

Udi fem Agre, som kaldes »Raffnstoft«
(Ravnstoft) eller »Raffnsager«, hvilke 5 Agre Lau-
rentius Sture har givet 1341 (er Sjølemessejord)
kan saaes 14 skp. Byg.

Udi 6 smaa Agre, som kaldes »Tyris Ager«
(Thyrsager, eller nu Vrangager) ogsaa Sjøle-

messejord, givet af forbemeldte Laurentio Sture anno ut supra 1341, kan saaes 12 skp. Byg.

Endnu fem Agre ved Hundslev Byled, som kaldes »Øjels« eller »Ødselskiær« (Sjælemessejord), givet og foræret af forbemeldte Laurentio Sture anno ut supra 1341, som jeg finder i en gammel Kopi eller Brev, og findes her i Præstegaarden hos mig i god Forvaring.¹⁾

(Randbemærkning):

Item er og et Stykke ved Siden, Vester ad, og inden Skelstene 1 skp. Land; Hasselland.

Udi »Oxemoos Mai«, i et Skifte, paa begge Sider med Skelstene afsondret og afskilt, 2 Læs Hø. Udi »Raffnsmoos« $\frac{1}{2}$ Læs Hø, og udi »Degnbjerg« og »Degnemoos« 2 Læs Hørbrand. Begge disse Skifter er og forvaret med Skelstene paa alle Sider.

Hustofte.

Udi Hustofte, som min sal. Oldefader Friederich Jørgensen Crucow først har begyndt at indgærde og min sal. Fader og jeg hittildags har kunnet holde vedlige med Gærder: fire Ørtig Byg og 4 Læs Hø. Uden den har jeg begyndt at opfri nogle opskudte Ege og Tjørn.

Udi »Østermarken« eller »Bondeholms« Mark.

Udi Bondeholm eller Østermarken haver Præsten til Notmark Kirke 2 smaa Engskifter

¹⁾ Biskop Hansen skriver 1840 i et Brev til Biskop Tetens i Ketting: »Et ældre Dokument fra 1341 har for ca. 100 Aar siden været her, men er formodentligen som det yderste Ark løsrevet og siden tabt. Det indeholdt et Legat af Jord fra Laurentius Sture paa Helvedgaard til Præsten Henrik Lunor i Notmark«.

i »Kropholm«s Mai, hver for sig adskilt med Sten og Pæle paa alle Sider, hvor der er to Læs Hørbaand.

Udi samme Mark i Bondeholm, fra Dammen opad ved Siden, har jeg tre smaa Stykker Jord. Kan deri saa 3 skp. Byg.

Der er ogsaa noget Gjærdsel eller Eller-Ris sammesteds, Sten paa den ene Side og Renden paa den anden, nogle Pæle gør Skel mellem mig og trende af de Almsted Gaardmænd. Er 2 skp. Land.

Udi tvende Agre, som kaldes »paa Eftland«, kan saaes 6 skp. Byg, er forvaret ved Skelstene.

Et Skifte, som ligger ved Almsted Skov, og derfor kaldes Skovskifte, løber mod Strandbredden, om hvilket findes en gammel Kopi af 1424. Originalen blev taget til Kjøbenhavn af Højlovlig sal. Konning Fridrich den Andens Raad 1575. Hvorpaa bor 3 Inderster og har hver et Kaaugaardsland og Abildgaard, som var sat og forlovet derpaa at bygge for 100 Aar siden, med Høj-Øvrigheds og Kirkens høje Forsvars Bevilling, fordi bemeldte Skifter ligger meget langt her fra Præstegaarden. Den ene af disse trende, en Fisker, boende ved Strandbredden, og giver mig 4 Mark lybsk i Aaret om St. Mortensdag og gør mig en Dags Arbejde efter Tur i Høsten. Den anden, en Daglønner, giver mig 3 Mark lybsk aarlig og gør mig nogle Dags Arbejde i Høsten og i Gjærdetiden. Desforuden skal han se til nogen Engbund, 1½ Læs Hø, at den icke bliver fodret og tyret af andre, og se til sammesteds kaldet »Kjøberbjerg« eller »Atzershaffn« mod Strandbredden, nogen Tyring, 16 skp. Land, at den ikke fodres. Den tredie tjener mig nogle Dage i Ugen, ligesom

en Avlskarl og hugger mit Vogn- og Sløjtøj og andet, thi Kaldet er kun ringe og Avlen vist den ringeste her paa Landet, og derfor kan jeg ikke udstaa at holde anden Avlskarl.

Der ligger ogsaa til Præstegaarden et Skifte, som kaldes »det Skift næst Kornbek liggende«, eller »Præstland« hvorom der findes et Tingsvidne*), hvor der er nogle opskudte Bøgetræer, som min sal. Oldefader Friederich Jørgensen Crucow har ladet opfrie, hvor jeg kan græsse 3 Bæster om Sommeren i Tyret. Mod Strandbredden bor tvende fattige Inderster derpaa, ogsaa forlovet derpaa for 90 Aar siden at bygge. Den ene, en Fisker, skal se til de unge Træer derpaa, at de ikke bliver utilbørlig af Skovtyve forhugne. Hvilke tvende Inderster er og forlovet at bebygge denne Grund med Kirkens høje Forsvars Bevilling.

3. Præstegaardens Taxt i Matriculen. Præstegaarden findes icke i Matriculen, thi Landmaaleren har icke været her.
4. Præstegaarden har jeg købt efter min s. Fader af mine Medarvinger for 480 Mark lybsk.
5. Inventarium til Præstegaarden ved jeg intet af.
6. Huse, som Præstegaarden tilhører, med sine Afgifter og Beskaffenhed:

Fem Inderstehuse er sat paa Præstegaards Grund imod Stranden for 90 Aar siden ut supra, fordi Grunden laa langt fra Gaarden og er

*) I Arkivet i Aabenraa findes Afskrift af et Dokument fra 1564, vedrørende Præstens Ret til et Skovstykke »Kornbeck« i Notmarkskov.

ubelejliget. Deres Afgift og andet er tilforn anført.

7. Annexgaard etc.: Er her ingen paa Landet.

B e n e f i c i a .

1. Mensalia har jeg intet af.
2. Anden Tillæg som Land agtes pro austario stipendii, saa som Kongstiende, Kirketiende, Pensions-Jorder i Marken etc. har vi her intet.
3. Legata. Sjælemessejord, givet til Præsten, er tilforn anført etc.
4. Her er en Sædegaard, som kaldes Rumohrsgaard, den ligger her i Sognet og til Notmark Kirke, som hører Fyrstinden Augusta til paa Augustenborg. Paa den Gaard gives Præsten til Notmark Kirke aarlig 3 skp. Rug, 6 skp. Byg og 10 skp. Havre for Jørgen Molt's Bol i Hundslev, som brændte og blev øde for 56 Aar siden, om hvilket Korn aarlig at gives af den Gaard, findes i Hertug Hans Christians Haand (Haandskrift) hos mig, givet 1639 og kan fremvises naar det fordres. Paa samme forbedte Rumohrsgaard er en Foged, Fogtsvend, Mejersk, 2 Malkepiger og en Hyrde, hvilke giver Præsten til Notmark Kirke deres Offer, og der er ellers ingen flere paa denne Gaard, ej heller nyder jeg andet af denne Gaard i nogen Maade.

NB. Er her og et temmeligt Bol ved Helved By, som kaldes »Fredrickshof«, liggende her i Sognet, hvilken s. Hertug Fridrich paa Nordborg af et Bol gjorde til en liden »Meierhof« (= Avlsgaard). Denne forbenævnte Gaard hører Fyrsten Augusto til paa Nordborg, hvorpaa bor hans Durchl. Husfoged Conrad Spender,

som efter min Supplic. og Anmodning til Fyrsten August og Fyrstens Haand og Brev derpaa, som findes hos mig, givet 1687 den 11. Februar, giver mig aarlig 5 skp. Rug, 12 skp. Byg og 20 skp. Havre. Offer nyder jeg intet af ham eller af hans kjære gode Børn, efterdi de er reformeret og icke med i vor Kirke, ej heller nyder jeg nogen Midsommers Tiende, Tjeneste eller nogen Ting af ham, uden af hans Karl, Dreng og tvende Tjenestepiger.

Min Præstegaard var meget forfalden efter min s. Faders Død, saa jeg har sat mange Penge paa den, at lade opbygge en Del paany af Ladehuset, en Del at lade fly. Desforuden bør jeg paa Vejen til Færgestedet.

Decimentium-Formindselser.

For 4 Aar siden lod Hertug Ernst Günther et Bol blive øde i Hundslev, som er delt imellem Naboerne og Bymænd der i Byen, hvorat jeg dog nogenledes faar min Gebyr uden hvad Offer angaar, som tilforn er nævnt. For 56 Aar siden blev Jørgen Molt's udi Hundslev øde. For dette Bol faar jeg min Gebyr, nemlig aarlig paa Rumohrsgaard af Hertuginde's Betjente efter derom Hr. Hertug Hans Christians Haand, givet 1639, som tilforn er anført. For 54 Aar siden blev Piilgaards Bol opbrøt, af hvis Grund Jørgen Fridrich Vothmann, Gartener paa Rumohrsgaard, har noget til sit Hus og Bymændene udi Hundslev noget, og giver mig min Gebyr deraf ut supra. For 60 Aar siden blev et Bol ødelagt i Helved, kaldet Hagesens Bol, for hvilket jeg faar nogenledes min Gebyr af de Helved Gaardmænd.

Item skal atten af Asserballe Sognemænd, nemlig 11 i Asserballe By og 7 i Asserballe Skov

hver aarlig til Præsten til Notmark Kirke give hver 4 Sk. om St. Michelsdag for 6 skp. Grund, som en hver af disse 18 Mænd fik paa Almsted Mark. Hertug Hans til Sønderborghus brød to halve Bol op ved Naskesgaard, som var Jep Kyds og Christen Peders i Padholm, hvoraf Præsten fik aarlig 4 skp. Byg og 6 skp. Havre, som Jordbogen paa Sønderborghus udviser. Den Jord nemlig, ungefæhr 6 skp. Land, fik de 18 forbemeldte i Almsted Mark og i Bondeholms Mark som Gengæld for den Jord, der blev taget til Gammelgaard's Kobbel. Disse 4 skp., som mig aarlig skal gives af enhver, bliver mig restant, og jeg har i min Tid ikke faaet en Skl. endnu af mange. Nogle har betalt.

Omtrent for et hundrede Aar siden lod Hr. Hertug Hans paa Sønderborghus opbryde mange Gaarde her i Sognet og 6 Gadehuse, og deres Jord lagde han til Østerholms Kobbel, sig til Nytte og Græsgang, hvoraf min sal. Fader intet har nydet.

Har og ligget her til Notmark Kirke og til Notmark Sogn en stor Sædegaard, som kaldes Østerholm, som hører nu Fyrsten Augusto til paa Nordborg. For mange Aar siden gaves af den nogle Ørtig Korn til Præsten til Notmark Kirke, mens min sal. Fader og jeg har intet nydt deraf og er nu i mange Aar henlagt under Egen Kirke i Nørherred.

4a. Mangel paa Hø og Foder etc. Mangel paa Græs og Foder er meget stor her hos os*) og kan lettelig sluttes og eragtes af dette Lands Beskaff-n-

*) I flg. Dokument fra 1571 havde Pastor Georg Crucow Ret til Græsning af sit Kvæg i Almstedskov.

hed, thi dette Sønderherred er 1 Mil langt og en halv Mil bredt, 7 Sogne og 7 Herregaarde derpaa, og Sønderborg i vort Sønderherred. Hvad Jord der kan være øvrig til os fattige Præster, Degne og Bønder, kan lettelig eragtes og sluttes. Er til min Præstegaard en meget liden Avling, som tilforn er specificeret og liden Tyring, nemlig ikkun til 4 Bæster ved Fynshav, hvilke Skovskifte tilforn er auferet. Thi Notmark Præstegaard er vist den ringeste paa Avling her paa Landet, som hver Mand er vitterlig, og tilforn er skreven, og den lille Tyring, her hører til, ligger langvejs borte, ved Fynshav, og jeg altid kjøber al min Græsning til alle mine Køer og andre faa Stykker Fæ, ja, jeg tigger den af de Hundslev Gaardmænd og betaler den, har liden eller ingen Fætøj, kan ingen Faar holde eller Svin drage, efterdi her ikke kan Fæet holdes, og jeg har intet selv.

5. Fri Ildebrand og Olden. Her er, som før meldt nogle faa unge opskudte Bøgetræer i det Skifte Kornbæk eller Præstelandet, som tilforn er meldt, opfriet og opsniet allerførst for 70 Aar siden af min sal. Oldefader, Friedrich Jørgensen Cruow, Pastor 2. Lutheranus, hvis skriftlige gravamen vedrørende Brændevad og Gjærsel her endnu findes hos mig. Og hvad liden Skov og Gjærsel her nu findes, det har han opfriet. Min sal. Fader, Jørgen Cruow, Præst her til Menigheden i 37, købte ogsaa sin Ildebrand og Tørveland, hvorom findes skriftlig Attest hos mig. I Særdeleshed købte han sin Brændevad af Fürstinden, sal. Eleonora paa Østerholm, som det hele Land er vitterligt, køber jeg aarlig ogsaa med stor Omhu og Besværlighed en Del af min Brændevad, for at spare min liden unge og spæde Skov, efter min naadigste Konges naadige Privilegier, saa

jeg med stor Sparsommelighed hugger ud af min egen Skov, efter min naadige Konges Ordre, hvorpaa jeg kan faa Attest om den ønskes.

Øden har jeg ikke til et eneste Svin. Stander ellers 7 Ege i en anden Mands Have i Smørhul, som er Kirkens Grund.

6. Gravamina videlicet.

1. Pension til Enken i Kaldet. Da giver jeg min kære Moder efter Kaldets Indkomst, som en god Søn kærligen og gerne, aarlig udi Penge 16 Rdl. Dertil holder jeg hende to Køer Vinter og Sommer, som jeg, saavel som til mine egne, maa købe Græsning om Sommeren og holder hende tre Faar om Vinteren og giver hende for Græsning til hendes tre Faar om Sommeren 2 Mark lybsk. Thi dette Sogn er meget indbunden, derfor kan her ingen Fælle holdes og jeg har selv saa liden Avling. Dette kender Gud.

Forskaffer hende ogsaa her i Præstegaarden Husværelser hos mig, ja, Øl og Mad med mig.

2. Pension til Andre. Bor her paa et meget besværligt Sted, paa en Landevej og Alfarvej, hvor der vandrer mange Omløbere, Landstrygere og Tiggere, saa jeg maa give Pension stor nok, og mit Sogn er ikkun lidet.

Den største Del af mine Tilhørere, Gaardmænd og Husmænd, ligger under det naadige Herskab paa Augustenborg, en Del ligger under Fyrsten paa Nordborg og er en Del forarmet.

Peter Otthesen i Smørhul giver Præsten til Notmark Kirke aarlig 2 Rdl. af nogen Jord, som han bruger af det Skovskifte, som kaldes Kornbeck eller Præstland, og tilforn hørte Præsten til, hvorover findes Brev.

7. Hospititia pauperum scholae publice etc. er her intet etc.

8. Documenta publica, som Præstens Indkomster kan vedkomme:

De forbemeldte og indførte Kopier og Breve, har jeg, ellers ingen.

Gud frelse Kongen hvor han dragør hen.

1. Chron. 18.

Og vi med Fred og Ro som Juda og Israel maa bo under vort Figentræ og Viintræ, og nyde Herrens Gode.

Hans Majest. allerunderdanigste Undersatter og trohjertige Forbeder.

Dette sandfærdig at være.

Pastor Fridericus Crucovius Georgii Fil.
Pastor Ecclesiae Notmarckensis Quartus
Lutheranus, etiam Crucovie Familiae
Quartus.

Notmarck Præstegaard paa Alsøe.

Anno 1690 die 11. Juni.

Mindesmærket i Notmark Sogn.

De Mindesmærker for de faldne i Verdenskrigen, der er rejst i de forskellige Sogne, er noget forskellige. Man har ikke rettet sig efter en bestemt Model, men hvert Sogn har paa sin Maade søgt at skabe et værdigt Mindesmærke tilpasset de lokale Forhold.

Mindesmærket i Notmark Sogn er noget for sig. Det ligger paa Vestersiden af den gamle Kirkegaard. Idet man fjernede den gamle Kirkegaardsmur i en Længde af ca. 20 m og opførte en ca. 1,70 m høj Granitmur i en Halv-

kreds ud i den tilstødende Mark, skabte man en egnet Plads for selve Mindestenen. Denne bestaar af en ca. 2 m høj Natursten, der fandtes i Jorden i umiddelbar Nærhed af Præstegaarden. Den rejstes paa en Sokkel af murede Kampesten midt paa den af Granitmuren begrænsede Plads.

Indskriften lyder:

Dette Minde rejste Notmark Sogn for sine Sønner, der ofrede Livet i Verdenskrigen 1914—1918.

Det voldte ikke saa lidt Besvær at faa den vældige Sten transporteret til den Plads, hvor den nu staar; men mange villige Hænder hjalp, og Transporten lykkedes.

Rundt om Mindestenen er der en lille græsbevokset Høj. Mellem denne og Granitstenen løber en bred Gang, og saa er der endnu blevet Plads til en af lave Takstræer indhegnet Strimmel Jord langs med Granitmuren, hvor om Sommeren røde og hvide Blomster blomstrer. I Muren er de 41 Marmortavler indmuret, en for hver af de faldne. Tavlerne bærer i Guldskrift Navnene paa de faldne, Byen, de var fra, Fødselsdag og Fronten, hvor de ligger begravet.

Uden for Granitmuren ud imod Marken er der plantet en Række Graner, saa Anlægget med Tiden, set fra den nærliggende Vej, vil ligge skjult bag stedsegrønne Træer.

Pladsen, hvor Mindesmærket opførtes, blev med Kirkeministeriets Billigelse skænket af Menighedsraadet. Der krævedes til Granitmuren, der er 33 m lang og 65 cm tyk, en Mængde Kampesten, som Sognets Beboere leverede frit paa Pladsen. Opførelsen lededes af Bygmester

Asmussen i Hundslev, mens Stenhuggermester Iversen i Sønderborg besørgede Mindetavlerne og Indskriften paa Mindestenen.

Et saa stort og smukt Mindesmærke kostede ikke saa lidt, over 3000 Kr. Udgifterne blev imidlertid rigelig dækket ved frivillige Gaver fra Sognet.

Søndag den 5. 11. 1922 afsløredes Mindestenen under Tilstedeværelse af en stor Menne-skemængde. Forud for Afsløringen var der Mindegudstjeneste i Kirken, ved hvilken Provst Thyssen, Ulkebøl, og Sognepræsten talte. Selve Afsløringen foretoges af Provst Thyssen, der overgav Mindesmærket til Menighedsraadet, der lovede at værne om det.

Alle, der har set Mindesmærket, er enige om, at Sognet har skabt sig et ejendommeligt og værdigt Mindesmærke for de faldne.

De 41 Tavler i Muren omkring Mindestenen bærer følgende Navne:

Andersen Karl, Notmarkskov † 9. 8. 16. Andresen Peter, Nalmose † 2. 9. 17. (Liget overførtes fra Rusland til den hjemlige Kirkegaard). Bertelsen Jørgen, Hundslev † 27. 7. 17. Blom Christian, Notmark † 26. 10. 17. Christensen Jacob, Frederikshof † 21. 8. 16. Clausen Nicolai, Myrholm † 23. 10. 15. Clausen Hans, Myrholm † 6. 4. 18. (Brødre). Eriksen Peter, Almsted † 16. 9. 17. Fogt Christian, Frederikshof † 12. 7. 16. Gudemoos Peter, Hundslev † 30. 9. 18. Hansen Diderik, Kattrø † 6. 6. 18. Hansen Henrik, Hundslev † 6. 6. 15. Hansen Mathias, Almsted † 30. 9. 14. Hansen Peter, Notmarkskov † 9. 9. 14. Hofsted Jørgen, Helved † 6. 6. 15. Høj Peter, Hundslev, † 18. 2. 15. Jochumsen Christen, Notmarkskov † 12. 2. 15. Jørgensen, Christian, Bok-

mosdam, † 5. 8. 18. Jørgensen Hans, Hundslev † 3. 9. 15. Jørgensen Hans, Hundslev † 7. 4. 16. Jørgensen Jørgen, Hundslev † 5. 10. 14. Kammann Heinrich, Helved † 24. 1. 20. (Ligger begravet paa den hjemlige Kirkegaard). Klimm Richard, Notmarkskov † 9. 8. 16. Kock Jørgen, Notmarkskov, † 9. 10. 16. Kornbeck Jens, Notmarkskov † 10. 12. 16. Lager Johannes, Helved † 17. 8. 18. Lind Hans, Helved † 8. 4. 18. Lindgaard Hans, Langmosegaard † 30. 9. 17. Matthiesen Gustav, Hundslev † 23. 12. 14. Matthiesen Johan, Notmark † 10. 10. 17. Moldt Johannes, Notmarkskov † 7. 9. 17. Møller Peter, Notmark † 14. 2. 17. Petersen Peter, Lille Mølle † 8. 8. 18. Petersen Rikard, Lille Mølle † 18. 11. 18. (Brødre). Poulsen Hans, Notmarkskov † 27. 8. 15. Sørensen Christen, Notmarkskov † 4. 7. 16. Sørensen Carl, Notmarkskov † 1. 10. 17. (Brødre). Thomsen Christian, Frederikshof † 27. 10. 15. Thomsen Jens, Notmarkskov † 6. 10. 14. Thomsen Lorenz, Hundslev † 2. 10. 14. Thomsen Peter, Hundslev † 15. 9. 18.

Rumohrsgaard.

Hvor Rumohrsgaard nu ligger, laa før det gamle Herresæde Søboe, der tilhørte Slægten Fikkeseu. Allerede i det 15. Aarhundrede kaldes Slægten Fikkeseu »arfgeseten to Søbo«. Formodentlig stammer Navnet fra en nedlagt Landsby, Søbo eller Søby. I gamle Dokumenter forekommer ogsaa Navnet »Huntzlebenhoff«.

Den sidste Ejer af Slægten Fikkeseu, Laurids Fikkeseu, afstod 1505 Godset til sin Svigersøn, Otto Breide, der var gift med Anna Fikkeseu, Datter af Laurids. Begge hendes Brødre, Fikke og Henrik, gik i Kong Hæns' Følge og Anna var saaledes den sidste af Fikkeseuenslægten paa Als.

Efter Danmarks Adels Aarvog (9. Bd.) stammer Slægten Fikkesen fra Als. I Vaabenet ser man en rød Hjortetak og to Bølger i Sølv paa blaat Felt. Sølvhjelmen smykkes ligeledes af de to Bølger mellem Hjortetak og Vesselhorn i rødt. Slægtens Stæmfader, Fikke Fikkesen var i Tjeneste hos Kong Erik af Pommern og gik ofte med ham paa Jagt. Fikke skød engang en Hjort, den blev saaret og løb videre, men han løb efter den og kom op paa Ryggen af det saarede Dyr. Hjorten løb ud i en Sø med ham, men han vilde ikke slippe den og svømmede med over paa den modsatte Bred. Her lykkedes det ham, at give Hjorten Naadestødet. Kongen mente, at baade Jægeren og Hjorten var druknet, og da Fikkesen kom tilbage med den dræbte Hjort, bød Kongen, at Fikkesen skulde forandre sit Vaaben. Det var før en gylden Firkant i blaat Felt, men nu skulde han føre en rød Hjortetak og to blaa Bølger i Vaabenet og paa Hjelmen .

Sandsynligvis er dette Sagn kommen frem efter Vaabenet og ikke omvendt. Det staar dog fast, at Vaabenet ikke har været bekendt før Erik af Pommerns Tid.

Slægten Breide kendes allerede i 13. Aarhundrede i Holsten. Dens Vaaben er en kronet Sølvløve i rødt Felt, med samme Løve paa Hjelmen. I »Danmarks Adels-Aarvog« findes dette Vaaben forandret. Løven holder der en lang krum Sølvhellebard. Det er en Tilføjelse fra en senere Tid, som ikke findes paa Segl eller Ane-tavler i det 16. Aarhundrede. Et Sagn, efter hvilket Dronning Margarethe skal have forbudt Breiderne at føre Hellebarden i Vaabenet, savner hvert historisk Grundlag.

Den ældste kendte Breide er Ridderen Markvard Breide, der 1237 købte Jordegods i Dedemestorp af Lybæks Bisp. — Otto Breide til Søbo tjente 1502 ved Hertugen af Gottorps Hof og nævnes ofte iblandt Landets Adel. I Plovskatregisteret fra 1543 er han anført med 6 Heste (til Hærfølge) og 50 Gaarde. Af disse laa 13 paa Als, 4 i Sundeved, 16 i Angel, 9 i Haderslev Amt og 8 i »Vesten«, antagelig i Tønder Amt.

Otto Breide døde Pinsenat, den 1. Juni 1544 og blev begravet i Notmark Kirke. Begravelsen skal være i Koret, ved Siden af Thomas Stures Gravkammer.

1551, Lørdagen efter Mortensdag, døde Anna Breide og blev begravet ved Siden af hendes Mand.

Der blev rejst et Epitaph over Otto og Anna Breide (i Lighed med Thomas Stures) med følgende Indskrift:

ANNO 1544 UP PINXTE NACHT IS
DE ERBAR OTTE BREIDE IN GOTT
ENTSLAPEN. 1551 DES SONAVENT
NA MARTINI IS FRO AN BREID
IN GOTT ENTSCHLAPEN.

Dette Epiaph er forsvunden.

Anna Breide døde i November 1551. Amtmand Thomas Sture til Gammelgaard gav Amtmand Sivert Rantzau i Haderslev Meddelelse om hendes Død, fordi hun havde Pantegods i Haderslev af Hertug Hans den Ældre.

Ottos Søn, Joachim Breide, blev Ejer af Søbo. Han var gift med Irmgart von Ahlefeldt. Ved Daabsfesten paa Rønhave den 5. December 1550 nævnes »Jokim Bryde op Søboe (Alse)« og 1550 ligeledes ved en Daabsfest paa Rønhave »Erme-

gard Bryde op Søboe« iblandt Fadderne. Deres eneste Datter, Anna Breide, blev 1579 gift med Detlev Rumohr, en Søn af Asmus Rumohr til Røst. En Søster til Asmus var gift med Jørgen Sture til Helvedgaard, Thomas Stures Broder, der faldt i Tvekamp med Hans Sehested. Efter Faderens Død arvede Detlev Godserne i Angel og han solgte 1600 Søbo med 17 Gaarde og to Møller til Hertug Hans den Yngre af Sønderborg for 33000 Rigsdaler. Købekontrakten er udstedt 1. September 1600. Detlev Rumohr døde 1609.

Hertug Hans lod Slottet, der var forfalden, restavrere, han benyttede dertil Stenene af den nedbrudte lille Herregaard Snabeklund i Sottrup Sogn, som han Aaret før havde købt af Christoph Meinstorp. Af de to Møller var den ene en betydelig Vandmølle. Dens Navn er endnu bevaret i »Lillemølle«. Hertug Hans gav Gaarden Navnet »Rumohrsgaard«. Ved de Sønderborgske Hertugers Konkurs blev Godset udlagt til en af Hertug Christian Adolphs Kreditorer, Cai Ahlefeldt, der samme Aar solgte det med 45 Gaarde til Hertug Ernst Günther af Augustenborg for 38500 Rigsdaler. Godset blev i de Augustenborgske Hertugers Eje til 1852. I sidste Halvdel af 18. Aarhundrede lod Hertug Frederik Christian (den Ældre) opføre de store Bindingsværkslader, der staar endnu. Paa Gavlene ses Hertugens Navnetræk med Krone.

1852 kom Rumohrsgaard sammen med de andre Augustenborgske Godser under Kronen. Den danske Stat solgte 1862 Rumohrsgaard til J. Hellemann for 164000 Rigsdaler. Senere kom Gaarden i Schwerdtfegers Eje, hvis Enke 1890 solgte Gaarden til den westfalske Baron Clemens von Romberg. Dennes Datter afstod 1925

Godset til den danske Stat. En Del af Gaarden er nu udstykket til Husmandsbrug. Voldgravene er endnu delvis bevaret som eneste Minde om Gaardens Stortid.

Til Rumohrsgaard knytter sig Sagnet om

Den sorte Dame fra Søboe.

Indtil Begyndelsen af de 16. Aarhundrede var Slægten Fikkeseu arvesiddende paa Søboe (senere Rumohrsgaard). En af de gamle Borgfruer, der aldrig kunde faa nok af Jægtens Glæder, kom en Aften sildig hjem fra Nørreskoven. Da hun kom forbi den store Gravhøj, som endnu ligger mellem Hundslev og Elstrup, saa hun en Mand ligge ved Højen. Han var bleven syg og raabte Borgfruen an om Bistand. Men den stolte Fru Fikkeseu red forbi uden at bryde sig om den syge Mand.

Da Manden mærkede, at hun ikke havde Medlidenhed med ham, udstødte han en Forbandelse over Borgfruen, som gik ud paa, at naar han skulde dø paa dette Sted, saa skulde den stolte Frue ikke mere faa Glæde af sit Liv og heller ikke finde Hvile efter Døden. Borgfruen naaned disse Ord og red hjem..

Men da hun var gaaet til Hvile, kunde hun ikke komme til Ro. Den syge Mand stod altid for hende. Hun stod op, lod spænde for sin Vogn og kørte op mod Højen, hvor Manden havde ligget. Hun kom til Stedet og fandt Manden som Lig. Forbandelsen slog hende, men det var for sent.

Det varede ikke længe, før Døden tog den stolte Frue fra Søboe. Efter denne Tid har man ofte set en Kvindeskikkelse ved Højens Fod, hvor hun sad sammensunken og i Graad, liørt

en lang sort Kjole. Folkene i Elstrup og Hundsløv var ikke bange for hende, og man er ofte gaaet ud til Højen om Natten for at se den sorte Dame fra Søboe.

Naskersgaard.

Nordøst for Almsted ligger »Naskersgaard«, tilhørende Gaardejer Møller. Paa ældre Kort kaldes den »Finnegaard«, men hvorledes dette Navn er kommet frem, vides ikke. Imidlertid har Gaarden faaet sit gamle Navn »Naskersgaard« igen.

Navnet er sikkert ældgammelt, og det kan tydes som »Naskær«, (oldnordisk nær, nås = Lig) Lig-Kær, en Sump eller et Vand, hvor Lig nedsænkes, ligesom man har Navnet Tyvkær for et Sted, hvor Tyvekvinde nedsænkedes, medens Mændene blev hængte.*)

Naskersgaard er en gammel adelig Gaard. I Landregistret fra 1565 nævnes en Reimers Sehested til »Naskersgaard« paa Als. Om Reimer Sehested, død 1590, er en Søn af Benedict Sehested til Melvedgaard (Hjortspring) er uvist. Senere nævnes Gaarden ikke i Forbindelse med adelige Ejere. Som det ses i Pastor Fr. Crucows Beretning til Kongen har Slægten Møller allerede siddet paa Gaarden før 1690.

Gaardens oprindelige Beliggenhed svarer til Navnet. I et sumpet Krat lige nord for Gaarden, ligger det gamle Voldsted, hvor Gravene endnu tydelig ses. Omkring den omtrent firkantede Pold med Voldgraven har der før været Sump, det er maaske det gamle »nas-kær« efter hvilket Gaarden har faaet Navn.

*) Sml. A. D. Jørgensen, »Herregaardene paa Als i det 16. Aarhundrede« i Sønderj. Aarb. VIII. p. 120.

I en senere Tid er Gaarden efter en Brand bleven flyttet. Den laa mellem det gamle Voldsten og Statsskoven Fryndesholm. 1818 brændte denne Gaard, og den blev da opført hvor den nu ligger. Marken, hvor Gaarden laa indtil 1818, kaldes »Husstej« (Hussted). Den gamle Gaard har været bygget af Munkesten.

I Folkemunde fortælles, at Gaarden er brændt hvert 100. Aar. En Spaadom gik ud paa, at den igen skulde brænde 1918. Det skete imidlertid ikke. Men alligevel blev Gaarden udsat for Uheld. Den 2. December 1917 tog en stærk Sorm fat i den ene Lade og væltede Tagstolen paa syv Fags Længde. Saa maatte der jo bygges op igen i 1918!

Kropholm.

Lidt nordvest for Hans Eriksens Gaard i Almsted ligger »Kropholms Pold«. Her skal efter Folkemunde have ligget en Borg eller en Herregaard ved Navn Kropholm.

Johannes v. Schrøder skriver i sin »Topographie des Herzogt. Schlesw.« (1837) I. S. 501:

»Kropholm, en tidligere Herregaard paa Øen Als, i Nærheden af Kirkebyen Notmark; denne Gaard, som en Ridder, ved Navn Krop, har bygget, og som var omgivet af Grave, skal have staaet paa den Del af Marken, som nu tilhører Degnen. Man finder endnu store Mursten i Jorden«.

Gaardtomten ses endnu. En lav, omtrent firkantet Banke er omgivet af en fugtig Gravsænkning. Lidt øst for Kropholm, paa Gaardejer Hans Eriksens Mark, kaldes et Stykke «e Va'j» (Vadested). Her gravede Gaardejer Hans Eriksen i Efteraaret 1934 Sten op, og det viste sig, at det var 3—3,5 mtr. bred Stenbro, som i en Længde af ca. 25 Meter i

nord-sydlig Retning har ført over Lavningen. Den bestod i Bunden af ret store Sten, ovenpaa jævnet med mindre Sten. I de øverste Stenlag har Hans Eriksen fundet en Mængde Hestesko af ret gammel Form. Det tyder paa, at Broen eller Vadestedet har været stærkt befærdet af Heste. Det maa antages, at denne gamle Vej i sin Tid har ført over til det nærliggende Kropholm. Gaardejer Eriksen har foræret Fundet til Museet paa Sønderborg Slot.

I ældre Tider førte en Fodsti fra Almsted over Kropholm til Rødkilde ved Notmarkskov. Den er aldrig bleven meget brugt, vel ogsaa af den Grund, at det spøgte paa Kropholm. Folk som gik ad Fodstien om Aftenen, fortalte, at de ofte havde mødt et hovedløs Føl paa »e Pold o Kropholm«, og det kunde undertiden være ret nærgaaende. Det var ikke morsomt at træffe Føllet og man kan godt forstaa, at Vejen blev saa lidt benyttet.

Vilkaarsbrev for Notmark og Helved.

Anno 1678. d. 4. Januar.

Vorø Sambtl. Helved og Nottmarker grandemind, forsamled, anlangendes Vilcore og grandefred imellem hverandre, hvilket er Scheed med rette sides høye Øverigheds Consens og Biviliung, og ere efter følgende Puncter af dennem Sambtl. godvilligen bevilliget og Samstyker og herefter Ved Høye Overigheds Straf og Brøde, og Grandemendenes Rettighed holdes schall som herefter følger.

1. For det første, alle Vangsgaarde, og leje, foldgaarde, om Voris Mark og Gaardsrom, skall en ver holde Viede fertig om Wollborg dag og Viti Dag Ved brode 17 sk. og grandeminde 8 sk.
2. Naar Rogsähden er saad, skulde di holde deris Rogmark og gierde vel i fred og Vellmacht ve brøde til Herskab 18 sk. og Grandeminde 18 sk.

3. Dend saa plöuer eller slaar fra sin Naboe udi lige Maade hogger hennem hons Riiss heller Torne, til Skade, skal give Herskab 12 sk. og Naboeer 12 sk.
4. Hved forstandern og Naboe samtyke om at schlaa i avred skal stande, hvo derover Modvillig udi Slaar heste Kræer eller hved det Næfnes Kan, gifer til Herskab 12 sk. og Naborn 12 sk.
5. Efter Midsommer skal ingen Hafve deres hopper med föll i Tyder vdi Voris Kornmark, Ved Herskab Bröde 18 sk. og Naborne 18 sk.
6. Hvo som setter vdi Tyder fehde Kalfe Faar eller Schvin udi Voris Kornmark gifve til Herskab 12 sk. og Naborne 12 sk.
7. Voris Inden by Ködderner at hafve en Koh Udi tyder i Voris mark og derfor efter Gammel Brug gifer 14 sk., hvor herimod handler giver Herskab 18 sk. og Nabor 18 sk.
8. Voris Midtmark skall herefter som tilforn holdes for en legsmark, hvo meere der Udi slaat, som grandemind haver samtykt gifve till Herskab 18 sk. og Naborn 18 sk.
9. Om nogen bieder eller Tyderer, Vdi andens mends Korn eller Eng, Vden Minde, gife Herskab 18 sk. og Naborn 18 sk.
10. Om nogen med Modvillighed rider heller Kiører over nogens Mands Korn, eller Eng som ikke er lagd Vey eller Sty, gifue til Herskab 18 sk. og Nabor 18 sk.
11. Ingen skall slaa vdi Rog eller gress, forind Narbor og grandemend derom ere foreniged mens hvo for trang skall hafer en ager behöf at höste til bröd Korn, den et hafue det med

- grandmindenes Minde, hvo dette ikke holder, gifue til Herskab 18 sk. og Nabor 18 sk.
12. Naar vi angaar at besee Voris gierdet, da skall et Vide Koste I. skilling, og en Ødegaard 4 sk. mens findes, 3 gange at Være vidt og ikke derimellem forbedred, gifuer til Herskab 18 sk. og Naborne 18 sk.
 13. Ingen skall slaa sine Koe lösse udi avred Vden alle Voris samtyke, ved bröde til Herskab 18 sk. og Naborne 18 sk.
 14. Naar nogen paa Voris stefne, eller nogen anden Voris forsamling, falde Vdi forstanderens og Olderminds lyd, vde hvad billig og rett er, gifue til Overighed 24 sk., og Naborne 24 sk.
 15. Hvo som bliefue Pandet for forseelssæ med rette og derefter gifue trotzig og Vrede Ord, gifue til Herskab 12 sk., og Naborne 12 sk.
 16. Naar Voris forstandere lader os Stevne Hvoron det Kand Vere, dend da ikke Mödär, eller sender Bud for sig, vden love forfald, gifue Nabor 4 sk.
 17. Hvo som beröfuer Voris gierder, enten i Skov eller Mark, og samme dermed blifuer tegged, gifue derfor til Herskab og Nabor 18 sk.
 18. Hvod som vi ellers om Voris grande fred beramme og paaligge, det di at Vere fölgachtig ved Herskabs Bröde, 18 sk. og Nabor, 18 sk.

Ditte Voris Grande lags og Vilkörs-Bref ha fuer vi Samptl. Hellevid og Notmark grande Mend med vellered hu-og god forstand bævilighed og samtykt, og beder underdahnigst Voris Nadige og hoye Overighed paa begge sider samme at Vilde Confirmere og Stadfæste. Actum Anno (1678. 4. Jan.) die et loco ut Supra.

Nach dem Vorbeschriebene willkührs für billig befunden, unter den Nachbarn auch desto bessere Eintracht, dadurch beybehalten werden kan, So wird im Nahmen S. fürstl. Durchl. Unseres Gnädige Fürsten und Herren solche hierdurch Confirmirt und sollen Deroselben Untherthanen solchen nachzuleben schuldig und gehalten seyn.

So geschehen zu Norburg den 17. January 1678.
L. S.

Johann Frantz von Aichelberg.

Kyst-Militsen i Notmark Sogn 1808—1813.

Ifølge allerhøjeste Forordning af 4. Maj 1808 oprettedes Kystmilitsen paa Als og Mandskaberne blev tildelt det slesvigske Infanteriregiments 4. Bataillon, 4. Kompagni. Til 4. Kompagnis Distrikt hørte samtlige Sogne i Nordborg Amt, Sønderherred, Sønderborg Amt og det augustenburgske Distrikt. Kompagni-Alarmpladsen var paa en Mark ved Egen Kirke.

Vaabenpligtig var enhver Mand i Alderen fra 20 til 50 Aar.

I Notmark Præstearkiv opbevares de gamle Mandskabslistes til Kystmilitsen i Sognet. I en Liste fra Helved Distrikt, 1808, føres 22 vaabenpligtige Mænd. Deriblandt Skolelærer Christen Moldt i Helved, der siden Krigens Begyndelse havde gjort Pligt som Skriver ved Militsen, Johan Skomager i Helved var Observatør ved Strandvagten.

Listen for 1811 fører 39 Navne. Af disse nævnes 5 Mand, som var udrustet med Flintbøsser, de 34 som »Spydbærere«. To Skippere fra Notmarkskov, Christian Kaabelgaard og Christian Simonsen, fungerer som Observatører, og Tjenestekarl Christian P. Smørholm fra Smørholm var »Ordenantz«. Ved Skipper Peter Jensen fra Notmarkskov staar an-

mærket: »Hjemkommen fra engelsk Fangenskab i December 1809«. Fire Mand, der var beskæftiget ved Færgebaadene ved Fynshav, var fri for Tjenesten.

Listen fra 1812 har 47 Navne, fra Distriktet Helved, Katry og Frederikshof, deraf har 18 Gevær, Resten Spyd. Kaadner Christen Godmoose i Katry nævnes som Befalingsmand. Inderste Christen Hansen i Katry Underbefalingsmand. Der er fire Observatører, og Tjenestekarl Christen Andersen fra Katry er »Budløber«.

Den 8. Oktober 1812 omfatter Listen for hele Sognet 115 Navne. Her er kun 14 betegnet som »Flintbærer«, alle de andre er »Spydbærere«. Johs. Hansen i Hundslev »er permitteret fra Hr. Capit. Riegels Compagni«. — Den sidste Liste er fra 1813. Den fører rigelig 50 Navne af Mænd i Notmark Sogns Fyrstelig Augustenborgske Distrikt. Af disse 50 Mand havde 12 Geværer.

SAGN OG FORTÆLLING.

Fra Svenskekrigen 1658—59.

Pastor Knudsen beretter:

»Frydendal i Helved By blev friet for at blive plyndret derved, at man strøede Fjer paa Gæden om til Peder Madsens Boel. Medens den øvrige By blev plyndret, blev dette Hus forskaanet for Overfald. Et Vagthus var i denne Krig anlagt ved Lyboslænding. En Høj der hedder endnu Rytterhøj eller Rytterholm, hvorfra Rytterne holdt Udkik over Stranden. — I en Bjælke i Christen Gravs Boel i Sebbelev ses endnu Spor af Sabelhug, hvilket de fjendtlige Soldater skal have gjort, medens de rumsterede i Byen. Grusomhed begik de ogsaa tit. De øvede Voldtægt mod Kvinderne, og de spiddede de smaa Børn, der laa i Vuggen. Det har vel været Polakkerne.

Mormoderen til den gamle Mathias Vogelsang paa Solbjerggaard var tillige med en anden Tvillingsøster bleven født ude paa Marken, hvorhen man var flygtet for Fjenden. Enkehertuginde Elenora fra Nørborg, som siden opholdt sig paa Østerholm, der var hendes Enkesæde, opdrog denne Pige hos sig paa Slottet. Hun, og senere hendes Datter, gik meget og puslede i Haven og plejede tillige hendes Kanarie- og andre Sangfugle.

Hekseri.

Paa Ernst Jørgensens Gaard i Notmark kunde man engang ikke kærne Mælken. Man søgte Raad, og der blev sagt, at naar der kom en Kone ind paa Gaarden, skulde man give hende et Slag i Hovedet, saa Blodet flød paa Jorden. Kort efter kom en Kone gaaende ind paa Gaardspladsen og man var ikke sen til at udføre det nødvendige Slag. Konen

slog i en Fart Forklædet op for Ansigtet, men alligevel faldt et Par Draaber Blod paa Jorden. Derefter lod Mælken sig kærne.

Et hovedløst Føl.

Hvor Køkkenhaven til Ernst Jørgensens Gaard ligger, var før et lille Krat, som kaldtes »Ellaskov«. Der færdedes før om Natten et hovedløst Føl.

(Meddelt af Ernst Jørgensen, Notmark.)

Paraplyen.

Ved Vejen mellem Helved og Hundslev staar en stor Eg, som kaldes »e Paraply«. Der har man ofte om Aftenen set et hovedløst Føl.

I Træet er der baade sat Ild og Skade for Jørgen Bondes Gaard. Naar det kappes eller hugges om, skal der komme Ulykke over Familien og Gaarden skal brænde.

For ca. 25 Aar siden blev nogle Grene hugget af. En gammel Kone sagde til Ejeren, at det skulde han ikke have gjort.

Faa Dage efter kom en lille Datter ulykkelig af Dage. Hun kom fra Skolen og traf Mælkevognen, som hun vilde køre med hjem. Faa Meter fra Træet faldt hun af Vognen og slog sig ihjel.

(Meddelt af Diderik Moldt, Helved.)

Æggilde.

I Paasken gik de unge i Helved omkring med en udstoppet Ilder for at samle Æg til deres Gilde paa 2. Paaskedag. Hvor de kom ind, sang de:

»Ræven ind i Bondens Gaard,
Bonden hedder Rasp,
kan jeg ikke faa en Gaas,
saa snapper jeg en Gasp (Gasse).
Vor Ilder har saa sort et Skæg
o, kære Moder, giv os Æg,

I tænker nok vor Ilder er død.
 Men den ved nok, der er Æg i Jert Hø.
 Nalkong og Flødeskæg
 de gik om og sang for Æg,
 Nalkong, syng, saa faar vi Æg,
 sagde Flødeskæg!« —

Æggildet holdtes afvekslende paa de forskellige Gaarde. Om Aftenen trakteredes med Saft og Tvebakker. Denne Skik brugtes indtil omkring 1840.

Nissehøjene i Fryndesholm.

I Statsskoven Fryndesholm ligger et Par Gravhøje, der i Folkemunde kaldes »Nissehøje«. Den ene er en Megalithgrav og har endnu bevaret Stenkransen og Dyssekammeret. Man fortæller, at Soldater i 1848 har udgravet Kammeret, da der fortaltes, at der skulde være skjult en Skat under Stenene.

Før Dyssekammeret blev ødelagt, var det beboet af Nisser. Man har ofte set dem ligge paa Højen og til Julen gik de rundt paa de nærliggende Gaarde og bad om Gaver. Da Højen blev udgravet, maa Nisserne været flyttet. Man har ikke set dem siden.

Hekseri i Hundsløv.

Paa Gaarden, som nu tilhører Jørgen Høj i Hundsløv, boede før en Bonde ved Navn Hess. Han havde fortsat Uheld med Kvæget og vidste ingen Raad derfor. Der kom af og til en gammel Kone paa Gaarden, og man fattede Mistanke, at det maatte være hende, der satte ondt i Kvæget.

Gaardens Forkarl havde hørt, at naar man kunde slaa en Heks blodig, saa at der faldt Bloddraaber paa Jorden, vilde de onde Magter straks forlade hende.

Karlen sad paa Lur i Vognskuret og ventede paa

Konens Komme. Da hun kom fo'r haa paa hende og solg hendes Næse blodig. Konen fik hurtigt Forklædet op mod Ansigtet, men alligevel maa der være kommet lidt Blod paa Jorden, thi der skete intet Uheld paa Gaarden mere.

(Mæddelt af Johan Kryger, Sønderborg.)

En Jagthistorie fra Dyrehaven.

Ud for Dyrehavens Nordvesthjørne, ligger paa Marken to Gravhøje, nu næsten udjævnet. Disse Høje var for ca. 100 Aar siden ret store og i begge var der Dyssekamre.

Afdøde Degn Andresen, Notmark, har berettet herom.

I den ene af Højene boede en Nissefamilie. En Dag kom Nis spadserende sammen med en Grævling i Dyrehaven og de traf Forvalteren paa Rumohrsgaard, som netop var paa Jagt. Da han saa Grævlingen, tog han Bøssen og vilde skyde. I samme Øjeblik forvandledes Grævlingen til en lille Nissekone, og Nis raabte: »Do vél da it sky'e min Ku'n?« — Forvalteren stod skrækslagen og lovede Nis, at han aldrig mere vilde skyde paa et Dyr i Skoven. — »De maa do osse heller la vær med«, sagde Nis, »fo do ved it wen do ku' træff!«
